

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни «Аналіз банківської діяльності»
для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем
«бакалавр» денної та заочної форм навчання
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(Частина 2)

Конспект лекцій з дисципліни «Аналіз банківської діяльності» для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «бакалавр» денної та заочної форм навчання спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (Частина 2) / Укл. О.Ф. Андросова – Запоріжжя: НУ «ЗП», 2019.- 66 с.

Укладач: к.е.н., доцент О.Ф. Андросова

Рецензент: к.е.н., доцент С.В. Шарова

Відповідальний за випуск: к.е.н., доцент С.В. Шарова

Затверджено
на засіданні кафедри
«Фінанси, банківська справа
та страхування»
Протокол № 1
від 27.08.2019 р.

Рекомендовано
до видання НМК ФЕУ
Протокол №22
Від 25.09.2019 р.

ТЕМА 4. ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ АКТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

4.1. Зміст та завдання аналізу активних операцій банку

Активні операції являють собою розміщення банками власного капіталу та залучених ресурсів з метою отримання прибутку, забезпечення діяльності та підтримання необхідного рівня ліквідності. До активних операцій банків відносять:

- операції з вкладення банківських ресурсів у грошові кошти в готівковій і безготівковій формі з метою підтримання ліквідності банку;
- розрахункові операції, пов'язані з платежами клієнтів;
- касові операції з приймання і видавання готівки;
- інвестиційні операції з вкладення банківських ресурсів у цінні папери;
- фондові операції з купівлі-продажу цінних паперів;
- валютні операції з купівлі-продажу іноземної валюти на внутрішньому і міжнародному валютних ринках;
- депозитні операції з розміщення тимчасово вільних ресурсів банку в депозити в НБУ та інших комерційних банках;
- операції з купівлі-продажу банківських коштовних металів на внутрішньому і міжнародному валютних ринках.

Метою аналізу активів банку та операцій з ними є, з одного боку оцінка раціональності фактичної структури активів з погляду забезпечення прибутковості та стабільності роботи банку, а з іншого — визначення шляхів її оптимізації та узагальнюючої оцінки, прогнозу майбутніх результатів діяльності і фінансового потенціалу банку.

Інформаційне забезпечення аналізу активів складається з:

- правової інформації, що міститься у законах України, які регулюють економічну діяльність банків (Закон «Про банки та банківську діяльність», закон «Про оподаткування прибутку підприємств» тощо);
- директивна інформація, що міститься у постановах Кабінету Міністрів України, Національного банку України, наказах Міністерства фінансів та інших міністерств і відомств (Інструкція НБУ «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків», затверджена постановою Правління НБУ 14 квітня 1998 р. № 141, Інструкція «Про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України», затверджена постановою Правління НБУ 21 листопада 1997 р. № 388 та ін.);
- нормативно-довідкова інформація, що міститься у збірниках галузевих, відомчих, міжгалузевих нормативів, каталогах, проспектах тощо.

В обліково-економічній інформації основне місце посідає поточна інформація бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

Головним джерелом даних для проведення фінансового аналізу банку є його баланс, у якому відображено всю інформацію про наявність фінансового та нерухомого майна, власником якого є банк; обсяг та склад зобов'язань контрагентів перед банком та зобов'язань банку перед контрагентами.

Баланс є основою для балансового звіту комерційного банку, в активі якого відображається склад засобів за напрямками їх розміщення, а в пасиві — склад фінансових ресурсів (зобов'язання та капітал).

До балансового звіту складаються примітки, які розшифровують окремі статті балансу.

За ступенем ліквідності активи комерційного банку підрозділяються на групи:

гроші в касі, на кореспондентських рахунках НБУ та інших банків, чеки тощо;

Грошові кошти та кошти в НБУ показують наявність у банку ліквідних активів для здійснення власних та клієнтських розрахункових операцій.

Кошти на кореспондентських рахунках в інших банках також виконують роль миттєво ліквідних активів для проведення розрахунків. За ними банк не отримує доходів, тому їх питома вага в сумарних активах, як правило, є незначною. Ще однією причиною цього є відносна ризикованість операцій за коррахунками.

Казначейські облігації внутрішньої державної позики характеризують обсяг вкладень банку в державні цінні папери. Інші цінні папери вказують на загальний обсяг вкладень банку в торгові та капітальні цінні папери, випущені недержавними емітентами, а також вкладення банку в асоційовані та дочірні компанії.

Кредитний портфель відображає залишки всіх наданих кредитів, за винятком міжбанківських.

Основні фонди характеризують операційні та неопераційні основні засоби та капітальні вкладення в них. Вкладення значних коштів у недохідні активи погіршує структуру активів та їх дохідність.

ть про кредитну, депозитну діяльність, формування резервів під активні операції та дотримання економічних нормативів, а також звіт про діяльність банку з цінними паперами.

4.2. Горизонтальний та вертикальний аналіз операцій банку

Загальний аналіз активів банку ґрунтується на застосуванні методик вертикального та горизонтального аналізу, які передбачають обчислення та подальшу оцінку таких показників:

- процентні співвідношення окремих показників з агрегованим показником;
- абсолютні зміни кінцевих показників порівняно з початковими (базисними);
- темпи зростання або приросту показників в аналітичному періоді.

У процесі вертикального, або структурного аналізу активів визначається питома вага активів за їх цільовим використанням, ступенем ліквідності, рівнем дохідності, а також склад та структура кожного виду активів: кредитного портфеля, портфеля цінних паперів, високоліквідних та інших активів. Горизонтальний, або трендовий, аналіз дає змогу вивчити динаміку активів у цілому й окремих їх видів у часі, визначити загальні тенденції їх зміни або тренду.

Результати цього аналізу оформляються графічно у формі стовпчикових діаграм та лінійних графіків, що полегшує визначення лінії тренду.

Вертикальний та горизонтальний аналіз під час загального вивчення активів зазвичай здійснюється одночасно.

Високий темп приросту характеризує динаміку основних засобів. Це може бути результатом розвитку банку, розширення мережі його філій, підвищення рівня технічного забезпечення тощо. У цьому випадку зміни можна вважати нормальними. Але якщо тенденцію підвищення питомої ваги основних засобів не буде зупинено, структура активів банку погіршиться і перетвориться на неефективну.

Значний темп приросту інших активів вимагає уважного дослідження. Особливо, якщо його спричинило зростання дебіторської заборгованості. Дебіторську заборгованість становлять кошти, тимчасово вилучені з обороту, тому бажаним є скорочення або, принаймні, стабілізація її питомої ваги в загальних (сумарних) активах банку. Слід мати на увазі, що висока питома вага інших активів є найнегативнішою ознакою в діяльності банку.

Підбиваючи підсумок, можна сказати, що динаміка, склад і структура активів відповідає основним принципам і напрямкам розвитку банку, але розвиток активів далі вимагає їх

коригування в напрямі підвищення питомої ваги кредитно-інвестиційного портфеля й уповільнення темпів приросту основних засобів та інших активів.

У процесі аналізу активів потрібно визначити ступінь тенденції та лінію їх тренду, для чого слід розрахувати динамічний ряд за кілька років.

З метою виявлення ролі кожного виду активів та тенденцій, що складаються під час їх формування, необхідно проаналізувати динаміку, склад і структуру дохідних і недохідних активів.

4.3 Коефіцієнтний аналіз активів

Основою узагальнюючої комплексної оцінки є методи середньої геометричної та коефіцієнтів.

Метод середньої геометричної базується на визначенні коефіцієнтів за окремими показниками, коли за одиницю береться найвище значення даного індикатора. Інтегральна оцінка розраховується за формулою середньої геометричної.

Метод коефіцієнтів базується на отриманні інтегрального показника через перемноження існуючих коефіцієнтів і по суті своїй аналогічний методу середньої геометричної.

Вищеназвані методи є основними при з'ясуванні якості активів банку. Метою аналізу якості активів є визначення їх життєздатності і правильності відображення їх вартості у звітності банку.

Якісний склад активів характеризується співвідношенням продуктивних і непродуктивних активів і витрат на власні потреби. До продуктивних активів відносять усі операції з клієнтурою та контрагентами банку за кредитно-інвестиційною системою, до непродуктивних — капіталізовані активи, нематеріальні активи, дебіторську заборгованість (у тому числі нараховані доходи) та збитки.

Величина активів з урахуванням їх якості розраховується за формулою:

$$A_p = \sum_{i=1}^n A_i \cdot K_{pi}$$

де A_p — активи ком ерційного банку, зважені на коефіцієнти ризику;

A_i — види активів i -го ступеня ризику;

K_{pi} — коефіцієнт ризику i -го ступеня;

n — кількість видів активів, згрупованих за ступенями ризику.

Основними показниками, які дають змогу оцінити достатність високоліквідних активів для забезпечення ліквідності комерційного банку, є коефіцієнт миттєвої ліквідності та коефіцієнт співвідношення високоліквідних активів і робочих активів банку.

Коефіцієнт миттєвої ліквідності обчислюється як відношення суми коштів на коррахунках і в касі до коштів, залучених банком на поточні рахунки:

$$K_{мл} = \frac{K_{кп} + K_{к}}{K_{пк}} \cdot 100 \%$$

де $K_{мл}$ — коефіцієнт миттєвої ліквідності, %;

$K_{кп}$ — кошти на кореспондентських рахунках в інших банках, грн;

$K_{к}$ — кошти в касі банку, грн;

$K_{пк}$ — кошти залучені банком на поточні рахунки, грн.

Коефіцієнт миттєвої ліквідності показує, яку частину залучених на поточні рахунки коштів банк може сплатити у терміновому порядку.

Коефіцієнт співвідношення суми високоліквідних активів і робочих активів банку характеризує питому вагу високоліквідних активів банку в робочих активах:

$$K_{\text{в.а}} = \frac{BA}{PA} \cdot 100 \%$$

де $K_{\text{в.а}}$ — коефіцієнт співвідношення суми високоліквідних активів і робочих активів банку, %;

BA — сума високоліквідних активів, грн;

PA — сума робочих активів банку, грн.

5. АНАЛІЗ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

5.1. Значення, завдання та інформаційне забезпечення аналізу

5.2. Аналіз масштабів і динаміки кредитних вкладень

5.3. Аналіз оборотності позик

5.4. Аналіз погашення виданих позик

5.5. Аналіз диверсифікації кредитних вкладень

5.6. Аналіз структури кредитного портфеля

5.7. Оцінки якості кредитного портфеля з погляду ризику

5.8. Аналіз якості кредитного портфеля банку з погляду захищеності від можливих втрат

5.9. Аналіз дохідності та ефективності кредитних операцій

5.1. Значення, завдання та інформаційне забезпечення аналізу

У структурі активних операцій традиційно найбільшу питому вагу мають кредитні операції. Це пов'язано з об'єктивною властивістю капіталу спрямовуватися у сфери, де найвища норма прибутку. Позикові операції являють собою один із найефективніших, тобто прибуткових способів розміщення ресурсів банку. Водночас кредитні операції — це найбільш ризикований вид операцій банку. Кредитні операції формують його кредитний портфель.

Кредитні вкладення, або кредитний портфель комерційного банку, — сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання доходу.

Банк може надавати кредити безпосередньо, укладаючи угоду з позичальником, або купувати позику чи частину позики, яка була видана іншим кредитором, через укладення договору з позичальником.

Кредитний портфель банку включає агреговану балансову вартість усіх кредитів, у тому числі прострочених, пролонгованих та сумнівних до повернення. Разом з тим до нього не входять:

- відсотки нараховані, але не сплачені;
- зобов'язання видати кредит;
- кредитні лінії, які ще не використані;
- гарантії та акредитиви;
- оперативний лізинг.

Від структури і якості кредитного портфеля банку значною мірою залежить його стабільність, репутація та фінансовий успіх. Тому банку необхідно аналізувати якість позичок, проводити незалежні експертизи великих кредитних проектів і заходів, виявляти випадки відхилення від законної кредитної політики.

Аналіз кредитної діяльності банку передбачає вирішення таких завдань:

- визначення ступеня та типу концентрації ризику кредитного портфеля, його відповідності зовнішньому покриттю і достатності створених резервів покриття фактичних і потенційних збитків;

- оцінювання адекватності кредитного ризику сумі передбачуваного прибутку;
- визначення кредитоспроможності позичальників з метою зниження кредитного ризику;
- визначення ефективності кредитних операцій, що дає змогу вибрати доцільний варіант розміщення ресурсів;

- зниження ризику неповернення позики.

Аналіз кредитних операцій доцільно проводити в такій послідовності:

- аналізуються масштаби кредитної діяльності банку порівняно з попередніми періодами та іншими банками;
- аналізується рух кредитів;
- розраховується оборотність кредитів;
- аналізується дохідність та ефективність кредитних операцій.

5.2. Аналіз масштабів і динаміки кредитних вкладень

Аналіз кредитної діяльності банку доцільно починати з визначення місця, яке посідають кредитні операції в загальному обсязі активів банку, тобто необхідно дати загальну оцінку масштабів кредитної діяльності. Для цього розраховується коефіцієнт частки кредитів у загальних активах банку за формулою:

$$Ч_{к.о} = \frac{\text{Середні кредитні вкладення}}{\text{Середні активи}}.$$

Цей показник може бути розрахований як у цілому за аналізований період, так і на якусь певну дату, тобто на початок, чи кінець періоду.

Темп зростання визначається як співвідношення суми кредитних вкладень на кінець звітного періоду та суми на початок періоду:

$$I_{\text{зрост}} = \frac{\text{Кредитні вкладення на кінець періоду}}{\text{Кредитні вкладення на початок періоду}}.$$

Темп приросту кредитних вкладень розраховується за формулою:

$$I_{\text{приросту}} = \frac{\text{Кредити на кінець періоду} - \text{Кредити на початок періоду}}{\text{Кредити на початок періоду}}.$$

Аналіз руху кредитів банку передбачає вивчення фінансової звітності, з якої можна визначити питому вагу нових кредитів відносно залишку позикової заборгованості на кінець звітного періоду, відсоток погашення кредитів за звітний період, співвідношення дебетових та кредитових оборотів, достатність резерву на можливі втрати за позиками, розмір прострочених процентів.

Так само можна розрахувати відсоток погашення кредитів (Кпог). Цей показник визначається як відношення суми погашених у звітному періоді позик до загальної суми залишку позикової заборгованості на початок періоду та суми щойно виданих кредитів:

$$К_{\text{пог}} = \frac{\text{Позики, погашені протягом звітного періоду}}{\text{Залишок кредитної заборгованості на початок періоду} + \text{Кредити, видані у звітному періоді}}.$$

5.3. Аналіз оборотності позик

Аналіз оборотності позик доцільно починати з порівняння дебетових та кредитових оборотів за позиковими рахунками.

$$K_{\text{ср}} = \frac{\text{Оборот дебетовий}}{\text{Оборот кредитовий}} = \frac{138\,671,3}{59\,549,3} = 2,3.$$

Кредитний оборот оцінюється за якийсь певний період, а залишки позик фіксуються на певну дату. Для порівнянності розраховуються середні залишки позик.

Якщо є дані на дві дати, для розрахунку середніх залишків застосовується формула простої арифметичної:

$$\bar{\Pi} = \frac{\Pi_{\text{поч}} + \Pi_{\text{кін}}}{2},$$

де $\bar{\Pi}$ — середній залишок заборгованості за позиками;

$\Pi_{\text{поч}}$, $\Pi_{\text{кін}}$ — залишок заборгованості за позиками відповідно на початок та кінець періоду.

За наявності даних більше, ніж на дві дати, для розрахунку середньої величини застосовується середня хронологічна моментного ряду за формулою:

$$\bar{\Pi} = \frac{\frac{1}{2}\Pi_1 + \Pi_2 + \dots + \frac{1}{2}\Pi_n}{n-1},$$

де n — кількість дат, на які є заборгованість за позиками.

Швидкість обертання позики, або кількість оборотів кредитних коштів (N):

$$N = \frac{\text{Оборот з повернення позики}}{\text{Середній залишок позикової заборгованості}}.$$

При цьому оборот з повернення являє собою суму погашених позик або дохід від реалізації кредитів (разом із процентами).

Даний показник (N) характеризує, скільки оборотів здійснюють кредити за аналізований період.

Тривалість одного обороту в днях:

$$t = \frac{D}{N} \quad \text{або} \quad t = \frac{D \cdot \bar{\Pi}}{O_k},$$

де t — тривалість одного обороту в днях;

D — кількість днів в аналізованому періоді;

N — кількість оборотів позики за період (швидкість обороту позики);

$\bar{\Pi}$ — середній залишок позики;

O_k — кредитний оборот (дохід від кредитної операції).

Додаткове звільнення кредитних ресурсів або, навпаки, додаткове їх залучення розраховується за формулою:

$$Z = (t^1 - t^0) \frac{O_k}{D},$$

тобто різниця в тривалості одного обороту помножується на базисний одноденний оборот позик. При цьому оборот позик розраховується як дохід від кредитних операцій або як сума повернених позик разом з процентами.

Підвищення тривалості одного обороту

$$\Delta t_k = \frac{D \cdot \Pi^1}{O_k^1} - \frac{D \cdot \Pi^0}{O_k^0}$$

погіршення повернення позик і зменшення обсягів виданих кредитів.

$$\Delta t_0 = \frac{D \cdot \Pi^1}{Q^1(1+n^0)} - \frac{D \cdot \Pi^1}{Q^0(1+n^0)}$$

зменшення середньої процентної ставки за кредит.

$$\Delta t_{\pi} = \frac{D \cdot \Pi^1}{Q^1(1+n^1)} - \frac{D \cdot \Pi^1}{Q^1(1+n^0)}$$

5.4. Аналіз погашення виданих позик

5.5. Аналіз диверсифікації кредитних вкладень

Однією з головних проблем кредитної діяльності банків у сучасних умовах є несвоєчасне погашення наданих позик.

У процесі аналізу своєчасності повернення кредитів треба:

- визначити загальну суму простроченої заборгованості за позиками банку і процентів за ними;
- проаналізувати зміни цієї суми в динаміці;
- розглянути структуру простроченої заборгованості у розподілі клієнтів;
- проаналізувати давність її виникнення;
- проаналізувати заходи, яких вживає банк для стягнення простроченої заборгованості і процентів.

Аналіз погашення позик проводиться за обсягом прострочених позик, переоформлених кредитів, резервів на покриття сумнівних боргів за кредитами та фактами списання безнадійних позик. Структура «кредитного портфеля» банку може вважатися задовільною у тому разі, якщо питома вага кредитів без забезпечення, сумнівних до повернення, прострочених і пролонгованих становить не більше 30 %. За вищої частки «проблемних» кредитів кредитна діяльність банку оцінюється як «ризикована».

З метою недопущення виникнення простроченої заборгованості банки повинні проводити оперативний аналіз поточної (непростроченої) заборгованості. Контроль за термінами погашення позик ведеться в розрізі окремих позичальників за їх кредитними справами.

Контроль та оперативність при стягненні боргу передбачає обов'язок банку підтримувати з позичальником контакти протягом усього терміну користування позикою. Банк повинен уважно стежити за станом справ у клієнта і в разі виникнення у нього проблемних ситуацій, які можуть привести до несплати боргу, вжити відповідних заходів до захисту своїх інтересів.

Страхування кредитних операцій, як спосіб захисту від кредитного ризику, означає, що банки повинні створювати страхові резерви як на мікро-, так і на макрорівні, а також страхувати окремі високоризиковані кредитні угоди в спеціалізованих страхових організаціях.

Частка списаних позик показує ефективність роботи банку з безнадійними кредитами і впливає на підвищення якості кредитного портфеля банку, звільняючи його від ризиків, зменшує частку прострочених позик, підвищує надійність повернення страхових кредитів.

Занадто велика диверсифікація кредитних вкладень має свої вади, ускладнює управління кредитним портфелем банку.

Сама по собі портфельна диверсифікація кредитів за окремими контрагентами не приведе до зниження ризику. Тут важливо суворо дотримуватись галузевої диверсифікації: не надавати кредит кільком підприємствам однієї галузі. Для зниження кредитного ризику також необхідно враховувати вплив географічної диверсифікації, яка являє собою розподілення кредитів у різних

географічних зонах. Контроль за дотриманням цих принципів зниження кредитного ризику здійснюється за допомогою подальшого аналізу структури кредитного портфеля.

5.6. Аналіз структури кредитного портфеля

Кредитний портфель являє собою сукупність виданих позик, які класифікуються на основі різних критеріїв, пов'язаних з різними чинниками кредитного ризику або зі способами захисту від нього.

Управління кредитним портфелем дає змогу балансувати та стримувати ризик усього портфеля, контролювати ризик, притаманний тим чи іншим ринкам, клієнтам, позиковим інструментам, кредитам та умовам діяльності. Управління кредитними ризиками вимагає систематичного кількісного та якісного аналізу кредитного портфеля та роботи з проблемними кредитами.

Аналіз кредитного портфеля потребує дослідження його структури в розрізі груп ризику, ступеня забезпеченості, галузевої структури, форм власності позичальників і т. п., а також вивчення динаміки кожної групи, сегментації кредитного портфеля.

Комерційні банки зобов'язані створювати резерви для відшкодування можливих витрат за основним боргом (без процентів та комісій) за всіма видами наданих кредитів у національній та іноземній валютах, у тому числі за наданими депозитами, кредитами іншим банкам, суб'єктами господарювання (овердрафт, ураховані векселі, факторингові операції, фінансовий лізинг), наданими гарантіями та поручительствами.

Резерв використовується на покриття безнадійної заборгованості, яка виникла від кредитної діяльності банку.

З метою нарахування резерву й оцінки якості кредитного портфеля комерційні банки здійснюють класифікацію виданих кредитів та оцінку кредитних ризиків з урахуванням таких критеріїв:

- оцінка фінансового стану позичальника;
- погашення позичальником кредитної заборгованості за основним боргом та відсотків за нею.

Для оцінки фінансового стану позичальника — юридичної особи використовуються такі показники:

- коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- проміжний коефіцієнт покриття (проміжний коефіцієнт ліквідності);
- коефіцієнт загальної ліквідності;
- коефіцієнт автономії;
- коефіцієнт маневреності;
- коефіцієнт забезпеченості запасів та витрат;
- показники прибутковості;
- грошові потоки позичальника.

Також мають бути враховані фактори суб'єктивного характеру:

- ефективність управління позичальника;
- ринкова позиція позичальника і його залежність від циклічних та структурних змін в економіці та галузі;
- наявність державних замовлень та державна підтримка позичальника тощо;
- професіоналізм керівництва.

Під час оцінювання фінансового стану позичальника — фізичної особи мають бути враховані:

соціальна стабільність клієнта, тобто наявність власної нерухомості, цінних паперів тощо, постійної роботи, сімейний стан;
 наявність реальної застави;
 вік та здоров'я клієнта;
 загальний матеріальний стан клієнта, його доходи та витрати;
 інтенсивність користування банківськими позиками у минулому та своєчасність їх погашення і відсотків за ними, а також користування іншими банківськими послугами;
 зв'язки клієнта у діловому світі тощо.

Виходячи з погашення позичальником кредитної заборгованості за основним боргом та відсотків за нею погашення є:

добрим — якщо заборгованість за кредитом та відсотки за ним сплачуються в установлені строки та за кредитом, пролонгованим один раз на строк не більше 90 днів;

слабким — якщо прострочена заборгованість за кредитом та відсотки за ним становлять не більше 90 днів, чи заборгованість за кредитом, пролонгованим на строк понад 90 днів, якщо відсотки сплачуються;

недостатнім — якщо прострочена заборгованість за кредитом та відсотки за ним становлять понад 90 днів, чи заборгованість за пролонгованим кредитом понад 90 днів та відсотки не сплачуються.

Відповідно до перелічених критеріїв кредитний портфель банків класифікується за такими групами:

Погашення заборгованості, фінансовий стан (клас)	Обслуговування боргу позичальником		
	добре	слабке	незадовільне
А	стандартна	під контролем	субстандартна
Б	стандартна	субстандартна	субстандартна
В	субстандартна	субстандартна	сумнівна
Г	сумнівна	сумнівна	безнадійна
Д	сумнівна	безнадійна	безнадійна

На підставі класифікації позик комерційний банк створює резерв щодо кожної групи кредитів.

Резерв має бути сформований у повному обсязі відповідно до сум фактичної кредитної заборгованості за групами ризику та встановленого рівня резерву з розподілом за видами валют.

Групи кредитів	Рівень резерву (ступінь ризику), %
стандартні	1
під контролем	5

субстандартні	20
сумнівні	50
безнадійні	100

Комерційний банк формує резерв під стандартну заборгованість за кредитами щоквартально.

Під нестандартну заборгованість за кредитами, віднесеними до категорії «під контролем», «субстандартні», «безнадійні», комерційний банк формує резерв у повному обсязі також щоквартально.

За ступенем ризику позики або ступенем надійності клієнта кредити поділяються на п'ять груп: стандартні, під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні кредити.

За ступенем ризику позики або ступенем надійності клієнта кредити поділяються на п'ять груп: стандартні, під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні кредити.

Структурний аналіз проводиться для визначення надмірної концентрації кредитних операцій в одному сегменті, що підвищує ступінь кредитного ризику. Проте надмірна диверсифікація кредитного портфеля створює певні труднощі в управлінні позиковими операціями та може стати причиною банкрутства банку, тому зарубіжні комерційні банки визначають для себе межі вкладення ресурсів у певний сегмент, тобто застосовують метод лімітування. Ці межі враховують у своїй діяльності кредитний комітет та керівники вищого рівня.

За строком використання позики поділяються на:

- строкові;
- безстрокові (до запитання).

Строкові — це позики надані на визначений у договорі термін. Строк кредиту, а також проценти за користування ним (якщо інше не передбачено умовами кредитного договору) визначаються з моменту отримання (зарахування на рахунок позичальника або сплати платіжних документів з позикового рахунку позичальника) до повного погашення кредиту та процентів за користування ним. Аналізуючи структуру короткострокових кредитів, потрібно виділяти такі групи кредитів:

- до 1 місяця;
- від 1 до 3 місяців;
- від 3 до 6 місяців;
- від 6 місяців до 1 року.

Середньострокові кредити можуть надаватися на оплату обладнання, поточні витрати, на фінансування капітальних вкладень. У свою чергу, вони поділяються на:

- кредити зі строком від 1 до 2 років;
- кредити зі строком використання понад 2 роки.

Довгострокові кредити можуть надаватися для формування основних фондів, об'єктом кредитування можуть бути капітальні витрати на реконструкцію, модернізацію та розширення вже діючих основних фондів, на нове будівництво, на приватизацію та інше, і видаються строком понад три роки.

Слід відзначити, що у плані рахунків банку є лише рахунки для короткострокових та довгострокових кредитів, а середньострокові відносять до групи довгострокових кредитів.

Кредити до запитання (безстрокові) — це кредити, які видаються на невизначений термін і які на вимогу кредитодавця мають бути погашені у визначений ним час. Якщо кредитодавець не вимагає повернення, то кредит погашається позичальником у строк, визначений самостійно.

За фінансовою дисципліною позичальника виділяють такі групи кредитів:
стандартні;
продовговані;
прострочені;
безнадійні.

Стандартні — це кредити, за якими проценти та сума основного боргу сплачуються вчасно, без прострочки платежу.

Продовговані, або відстрочені, кредити — це кредити стосовно яких на основі клопотання позичальника строки погашення були перенесені на більш пізній термін.

Прострочені кредити — це кредити, щодо яких строк погашення, установлений кредитним договором, минув, а позикові кошти не повернені позичальником.

Залежно від виду позичальника (за формами власності) кредити можна поділити на такі групи:

- кредити юридичним особам державної форми власності;
- кредити юридичним особам змішаної форми власності (акціонерні товариства та інші з державною участю);
- юридичним особам з недержавною формою власності.

Одним із заходів контролю за кредитним ризиком є забезпечення кредитів. Забезпечення — це запасний метод отримання невикрашеного боргу (основної суми та процентів) у разі неплатоспроможності позичальника.

Залежно від наявності і характеру забезпечення виділяють:

забезпечені (ломбардні) позики;

незабезпечені (бланкові) позики.

Основна частина банківських кредитів видається під забезпечення, що є одним з принципів банківського кредитування.

Формами забезпечення зобов'язань щодо повернення кредиту можуть бути: застава майна позичальника; гарантія або поручительство; договір страхування кредитів; товарні документи; цінні папери; поліси страхування життя; передання на користь банку контрактів; вимог та рахунків позичальників третій особі; дорогоцінні метали тощо.

Аналізуючи структуру кредитного портфеля в цьому напрямі, особливу увагу треба звернути на питому вагу незабезпечених позик у загальних позиках.

5.7. Оцінки якості кредитного портфеля з погляду ризику

Для банківської діяльності важливим є не уникнення ризику взагалі, а його передбачення та зниження до мінімального рівня, тобто застосування різних методів управління ризиками.

Ризик як вартісний вираз імовірності подій тим більший, чим більша можливість отримати прибуток. Отже, отримати прибуток можна у випадку, коли ймовірність зазнати втрат буде зведена до мінімуму. В цьому напрямі існують дуже актуальні проблеми, пов'язані з розробленням єдиних основ оцінки та методів розрахунку кредитного ризику за кожним окремим позичальником, галуззю, країною в цілому.

Під ризиком розуміють загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або спричинення додаткових витрат у результаті здійснення певних фінансових операцій.

Кредитний ризик, або ризик неповернення боргу, може бути промисловим (пов'язаний з імовірністю спаду виробництва або попиту на продукцію певної галузі); ризик, обумовлений

невиконанням з певних причин договірних умов; ризик, пов'язаний з трансформацією видів ресурсів (найчастіше за строком), та ризик форс-мажорних обставин.

До методів, які знижують кредитний ризик, можна віднести:

лімітування кредитів;

диверсифікацію кредитних вкладень;

вивчення та оцінювання кредитоспроможності позичальника;

вимагання від клієнтів достатнього та якісного забезпечення щодо виданих кредитів;

контроль та оперативність при стягненні боргу;

страхування кредитних операцій;

видачу кредитів на консорціумній основі;

використання плаваючої процентної ставки;

облік та врахування зовнішніх ризиків (ризик галузі, району країни)

використання теорії зважених ризиків.

З кредитним ризиком тісно пов'язаний також процентний ризик — імовірність втрати банком у результаті перевищення процентної ставки, що була сплачена за залученими ресурсами, над процентною ставкою за виданими кредитами. У разі кредитування в іноземній валюті виникає імовірність втрат, пов'язаних зі зміною курсу валюти кредитування.

Основним завданням управління банківськими ризиками є визначення ступеня допустимості ризику й прийняття практичного рішення, що спрямоване на розроблення заходів, які дають можливість зменшити вірогідність втрат.

Якісне оцінювання кредитного портфеля має на меті насамперед максимально знизити ризик неповернення позики, що веде до значних втрат для банків і може привести його до банкрутства.

Для оцінювання якості кредитного портфеля з погляду кредитного ризику застосовуються такі показники:

коефіцієнт покриття класифікованих позик;

питома вага зважених класифікованих позик;

коефіцієнт питомої ваги проблемних позик;

коефіцієнт питомої ваги збиткових позик.

Перелічені показники слід проаналізувати в динаміці, виявити тенденцію до їх зміни та причини їх погіршення. Розрахунок цих коефіцієнтів допомагає визначити тенденції погіршення фінансового стану та шляхи збільшення економічної ефективності кредитних операцій.

Коефіцієнт покриття класифікованих позик (Кп.к.п) розраховується як відношення зважених класифікованих позик (Кзв.кл) до капіталу (К) банку:

$$K_{\text{п.к.п}} = \frac{K_{\text{зв.кл}}}{K}.$$

Цей показник комплексно характеризує якість кредитного портфеля з погляду ризику в сукупності з його захищеністю власним капіталом. Підвищення цього коефіцієнта в динаміці вважається негативним явищем і свідчить про підвищення ймовірності збитків у майбутньому.

Коефіцієнт питомої ваги зважених класифікованих позик (Кп.зв.кл) розраховується як відношення зважених класифікованих позик (Кзв.кл) до загальної суми позик (П).

$$K_{\text{п.зв.кл}} = \frac{K_{\text{зв.кл}}}{\Pi}.$$

Зважені класифіковані позики розраховуються множенням суми кредитів певної групи ризику на відповідний коефіцієнт.

Коефіцієнт прострочених позик (Кп.п) розраховується як відношення позик з простроченою виплатою процентів та основної суми боргу (Ппростр) до загального обсягу позик (П):

$$K_{пп} = \frac{П_{простр}}{П}.$$

Цей коефіцієнт вказує на ту частину позик, у портфелі банку, виплати за якими були невчасно погашені, та на ті, які не були погашені взагалі. Високий процент свідчить про погіршення кредитної діяльності банку. Значний приріст за аналізований період свідчить про можливі значні збитки в перспективі.

Коефіцієнт збитковості позик (Кзб) розраховується як співвідношення збитків за позиками, отриманими за аналізований період (Зп) до середнього загального обсягу позик (П), або до загального обсягу позик.

$$K_{зб} = \frac{З_{п}}{П}.$$

Коефіцієнт збитковості визначає частину позик, які за певний період призвели до збитку. Зростання цього показника може свідчити про погіршення політики дотримання допустимого рівня ризику.

Згідно з рейтинговою системою CAMEL рекомендовано таке співвідношення між вартістю класифікованих позик (активів) та капіталом:

Значення коефіцієнта, %	Бальна оцінка	Оцінка фінансового стану банку
Менше 5	1	Сильний
Від 5 до 15	2	Задовільний
Від 15 до 30	3	Посередній
Від 30 до 50	4	Граничний
Понад 50	5	Незадовільний

Цю шкалу доцільно використовувати, коли питома вага кредитних вкладень у загальних активах досить висока.

Про неналежний контроль з боку банку за якістю кредитного портфеля свідчить також велика питома вага прострочених, несплачених та збиткових позик у загальній заборгованості клієнтів.

5.8. Аналіз якості кредитного портфеля банку з погляду захищеності від можливих втрат

Аналіз кредитних операцій повинен здійснюватися також у напрямі оцінювання ступеня захищеності від можливих втрат. Чим гірші показники якості кредитів з погляду кредитного ризику, тим більшим має бути ступінь їх захищеності.

Для оцінювання його рівня використовують такі показники:

- коефіцієнт забезпеченості позики;
- коефіцієнт забезпеченості збитків;
- коефіцієнт захищеності позик від втрат;
- коефіцієнт покриття збитків;
- коефіцієнт покриття позик власним капіталом.

Коефіцієнт забезпеченості позик (Кз.п) розраховується як співвідношення загальної суми забезпечення кредитів (застанова, гарантії, страхування тощо) (Зк) та загальної суми кредитів (П)

$$K_{з.п} = \frac{З_п}{П}.$$

Цей показник характеризує ступінь захищеності банку від втрат за позиками за рахунок зовнішніх факторів, таких як гарантії, застава майна, страхування, поручительство.

Коефіцієнт забезпеченості збиткових позик (Кз.з) розраховується як відношення кредитного забезпечення (Зк) за збитковими позиками до чистих списань за аналізований період (Сп)

$$K_{з.з} = \frac{З_к}{С_п}.$$

Цей коефіцієнт свідчить про ступінь захищеності банку від збитків за позиками з урахуванням тенденції збитковості кредитного портфеля, яка склалася.

До внутрішніх факторів захисту кредитного портфеля від можливих збитків. Створення таких резервів дає змогу уникнути можливих збитків від неповернення кредитів. Ступінь такої захищеності від втрат аналізується за допомогою коефіцієнтів:

коефіцієнтів захищеності позик;

коефіцієнтів покриття збитків.

Коефіцієнт захищеності позик (Кзах) розраховується як відношення резервів на покриття збитків за позиками (Рзб) до загальної суми позик (П)

$$K_{зах} = \frac{Р_{зб}}{П}.$$

Коефіцієнт покриття збитків за позиками (Кп.зб) розраховується як відношення резерву на покриття збитків за позиками (Рзб) до збиткових позик (Пзб).

$$K_{п.зб} = \frac{Р_{зб}}{П_{зб}}.$$

Коефіцієнт покриття позик капіталом (Кз.к) розраховується як відношення капіталу банку (ВК) до загальної суми позик (П).

$$K_{з.к} = \frac{ВК}{П}.$$

Цей показник указує на те, яка частина кредитного портфеля фінансується за рахунок власного капіталу. Зростання даного коефіцієнта свідчить про те, що посилюється захищеність кредитів власним капіталом.

Ступінь повноти формування резерву розраховується як відношення фактично створеного резерву до розрахункової суми резерву виходячи із кредитного ризику.

$$I_{рез} = \frac{\text{Фактично створений резерв}}{\text{Розрахункова сума резерву}}.$$

5.9. Аналіз дохідності та ефективності кредитних операцій

Аналіз будь-яких операцій повинен завершуватись оцінюванням їх ефективності, тобто аналізом їх дохідності та рентабельності. Як зазначалося вище, питома вага доходу від кредитної діяльності банку традиційно найбільша в загальній структурі доходів банку.

Ефективність кредитної діяльності банку аналізується за допомогою системи показників:

дохідність кредитних операцій;

дохідність активів за рахунок кредитних операцій;

питома вага доходів від надання кредитів в загальній сумі доходів;
рентабельність кредитних операцій;
прибутковість кредитних операцій;
дохід на одного працівника кредитного відділу.

Дохідність кредитних операцій може бути розрахована за допомогою таких показників:

Дохідність кредитних вкладень — розраховується діленням доходу від кредитних операцій на середню суму кредитних вкладень за досліджуваний період:

$$K_{\text{дох}} = \frac{\text{Дохід від кредитних операцій}}{\text{Середня сума кредитних вкладень за період}}.$$

Даний коефіцієнт є універсальним показником, що характеризує ефективність вкладень у кредитні операції і показує, скільки банк отримує доходів з кожної гривні, вкладеної саме в кредитні операції. Його застосування дає змогу зробити порівняльний аналіз ефективності різних видів банківських операцій (операцій з цінними паперами, з валютою, лізингові операції тощо) і оптимізувати напрями використання банківських ресурсів, віддаючи пріоритети найдохіднішим видам діяльності. За умови ідеальної фінансової дисципліни позичальників, коли виконуються всі умови договорів і всі кредити та проценти за ними повертаються повністю, цей коефіцієнт дорівнюватиме середньозваженій процентній ставці за кредитами. Під час розрахунку даного коефіцієнта чисельник береться фактична сума отриманого доходу від процентів за кредитами. Для точнішого розрахунку вона може бути скоригована на суму втрат від списання безнадійних кредитів за аналізований період.

Дохідність активів за рахунок кредитних операцій — розраховується діленням доходу від кредитних операцій на середню суму активів:

$$K_{\text{дохакт}} = \frac{\text{Дохід від кредитних операцій}}{\text{Середня сума активів}}.$$

Використання даного коефіцієнта менш поширене, ніж попереднього показника. Він характеризує внесок кредитних операцій у загальну дохідність активів. Різновидом цього показника може бути коефіцієнт, у знаменнику якого замість загальних активів беруться тільки дохідні активи. За високої частки кредитів у загальних активах його значення наближатиметься до значення першого коефіцієнта — дохідності кредитних вкладень.

Питома вага (частка) доходів від надання кредитів у загальній сумі доходів розраховується діленням доходу від кредитних операцій на загальну суму доходів банку:

$$\chi_{\text{дохкр}} = \frac{\text{Доходи від кредитних операцій}}{\text{Доходи банку, всього}}.$$

Цей коефіцієнт характеризує частку доходів, отриманих банком від надання кредитів у загальних доходах банку від інших активних операцій. Аналізуючи його, доцільно порівняти значення даного показника зі значенням коефіцієнта кредитної активності. Якщо коефіцієнт питомої ваги кредитних доходів вищий коефіцієнта питомої ваги кредитів у дохідних активах, це свідчить про те, що ефективність кредитних операцій вища, ніж ефективність інших банківських операцій.

Рентабельність кредитних операцій може бути проаналізована за допомогою низки показників, які доповнюють один одного. Рентабельність кредитних операцій (P1) розраховується діленням прибутку від кредитних операцій на витрати, пов'язані із залученням ресурсів та функціонуванням кредитного відділу:

$$P_1 = \frac{\text{Процентні доходи від кредитів} - \left(\text{Процентні витрати} + \text{Витрати кредитного відділу} \right)}{\text{Процентні витрати} + \text{Витрати кредитного відділу}}.$$

Різновидом показника рентабельності може бути також відношення процентних доходів від кредитів до процентних витрат, пов'язаних із залученням ресурсів.

$$P_2 = \frac{\text{Процентні доходи від кредитів}}{\text{Процентні витрати на залучення ресурсів}}.$$

Цей показник характеризує ефективність обраної політики щодо регулювання співвідношення між ціною ресурсної бази та ціною розміщення ресурсів. Зростання даного коефіцієнта характеризує високу якість менеджменту в банку.

Про ефективність процентної політики може свідчити і зворотний показник — відношення процентних витрат на залучення ресурсів до процентних доходів від кредитних операцій:

$$B = \frac{\text{Процентні витрати на залучення ресурсів}}{\text{Доходи від кредитних операцій}}.$$

Зниження даного показника є, безумовно, позитивним явищем, проте аналіз слід доповнити оцінкою абсолютної суми прибутку, яка в результаті жорсткої процентної політики не повинна призводити до зменшення обсягу залучених ресурсів та зниження попиту на дорогі кредити.

Прибутковість кредитних операцій розраховується діленням прибутку від кредитних операцій на середні кредитні вкладення:

$$\Pi = \frac{\text{Прибуток від кредитних операцій}}{\text{Середні кредитні вкладення}}.$$

Даний коефіцієнт показує, скільки отримано прибутку від кредитних операцій на кожну гривню, вкладену в кредитні операції. Зростання показника прибутковості кредитних операцій вищими темпами порівняно зі зростанням показника дохідності кредитних операцій свідчить про підвищення ефективності кредитних вкладень.

Для порівняльного аналізу ефективності роботи працівників кредитних відділів різних банків або філій банку можна розраховувати показник продуктивності праці як відношення доходу від кредитних операцій до середньооблікової чисельності працівників кредитного відділу.

$$D_{\text{прац}} = \frac{\text{Доходи від кредитних операцій}}{\text{Середньооблікова чисельність працівників в кредитного відділу}}.$$

Даний показник не доцільно використовувати для порівняльного аналізу ефективності роботи різних відділів та департаментів у межах одного банку, оскільки продуктивність праці працюючих різних структурних підрозділів буває незіставною, і як правило, залежить не від зусиль конкретних працівників, а від ефективності тих чи інших операцій та ділової активності банку.

Наступний етап аналізу кредитних операцій — визначення факторів та причин, що вплинули на зміну абсолютного розміру прибутку від кредитних операцій.

На прибуток від кредитних операцій впливають такі чинники:

- обсяг наданих кредитів;
- зміна структури наданих кредитів;
- зміна процентної ставки за кредит (ціна кредиту);

зміна процентної ставки за депозитами (собівартість залучених ресурсів).

Розрахунок впливу факторів здійснюється за такою методикою.

Для розрахунку впливу обсягу наданих кредитів на зміну прибутку необхідно базисну величину суми прибутку помножити на відсоток приросту фактичної суми наданих кредитів порівняно з базисною.

Для розрахунку впливу структурних зрушень необхідно від базисної величини прибутку в перерахунку на фактичний обсяг та структуру відняти базисну суму прибутку, помножену на відсоток темпу зростання обсягів наданих кредитів.

Для розрахунку впливу процентної ставки за кредит необхідно від фактичних процентних доходів банку відняти базисну величину доходів у перерахунку на фактичний обсяг та структуру наданих кредитів.

Вплив процентної ставки за депозитами розраховується як різниця між фактичною сумою процентних витрат та базисною в перерахунку на фактичний обсяг та структуру залучених депозитів. Вплив даного чинника береться з протилежним знаком, оскільки він перебуває у зворотній залежності до результативного показника.

ТЕМА 6. АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ТА ІНШИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

6.1. Основні завдання, джерела інформації та основні підходи до аналізу

6.2. Аналіз структури операцій з цінними паперами

6.3. Аналіз вартості грошей у часі та дисконтування

6.4. Аналіз інфляційного впливу на реальну дохідність операцій із ЦП

6.5. Критерії альтернативного вибору фінансових інвестицій

6.6. Аналіз методів оцінки фінансових інвестицій

6.7. Аналіз дохідності операцій із цінними паперами

6.1. Основні завдання, джерела інформації та основні підходи до аналізу

Діяльність комерційного банку з цінними паперами здійснюється на підставі письмового дозволу Національного банку України, а професійна діяльність на ринку цінних паперів, крім того, вимагає ще й отримання відповідної ліцензії, яка видається Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку України.

Узагальнено операції банків з цінними паперами (далі — ЦП) поділяються на такі напрямки: інвестиційні;

торговельні;

комісійні та довірчі;

кредитні.

Аналіз інвестиційних операцій комерційного банку доцільно починати з контролю за дотриманням комерційним банком вимог закону «Про банки і банківську діяльність» та обов'язкових нормативів інвестування, які встановлені Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні (Постанова Правління НБУ № 368 від 28.08. 2001 р). Банки повинні дотримуватися двох нормативів інвестування — нормативу інвестування в ЦП окремо за кожним емітентом (Н11) та нормативу загальної суми інвестування (Н12). Базою для розрахунку економічних нормативів є регулятивний капітал банку. Серед інших обмежень — заборона банкам інвестувати кошти в господарські товариства з повною відповідальністю.

Сума коштів, які інвестовані в акції (паї, частки) будь-якого емітента, не повинна перевищувати 15 % регулятивного капіталу банку, збільшеного на суму фінансових вкладень, які

зменшують регулятивний капітал банку. Нагадаємо, що регулятивний капітал зменшують, по-перше, фінансові вкладення в статутні фонди інших банків, а по-друге, фінансові вкладення, які становлять 10 % і більше статутного фонду емітента.

Слід зазначити, що у випадку своєчасного інформування НБУ, до розрахунку нормативів інвестування комерційний банк не включає такі ЦП (якщо він не планує утримувати їх більше одного року):

- придбані банком ЦП у зв'язку з реалізацією права заставодержателя;

- придбані банком ЦП у результаті андеррайтингу.

Якщо фінансова інвестиція здійснена в акції іншого банку з метою створення фінансової холдингової групи, зазначені вкладення також не включаються до розрахунку нормативів інвестування.

Аналізуючи актив дочірнього банку, слід враховувати, що останній не має права володіти акціями материнського банку. У разі, якщо дочірній банк за будь-яких обставин набув право власності на акції материнського банку, він зобов'язаний відчужити їх у місячний термін.

Усі фінансові інвестиції поділяються на дві групи: поточні та довгострокові.

Поточні фінансові інвестиції — це інвестиції, що легко реалізуються та призначаються для утримання протягом терміну, що не перевищує одного року. При цьому визначальним є намір банку щодо їх подальшого використання та його спроможність дотримуватись первісних намірів. Як правило, поточні інвестиції обліковуються в портфелі ЦП банку на продаж.

Довгострокові фінансові інвестиції — це інвестиції, які не можуть бути класифіковані як поточні. Як правило, це інвестиції з терміном утримання банком понад один рік. Класифікуючи фінансові інвестиції на поточні чи довгострокові, слід мати на увазі один суттєвий момент, який особливо характерний для сучасного стану української економіки. Аналіз операцій банку з ЦП — це ретельний розгляд та вивчення фактичного матеріалу з метою виявлення причин, формулювання висновків та прийняття рішень. Виявлення і перевірка факторів, які мали місце в минулому і які є чинними сьогодні та впливатимуть на найближче майбутнє, неминуче супроводять невизначеність і суб'єктивність вибору. Інформаційні джерела для аналізу діяльності комерційного банку поділяються на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх відносять сформовані на певні звітні дати:

- баланс комерційного банку;

- звіт про фінансові результати;

- інформацію про дотримання банком нормативів, визначених НБУ, а також:

- інвестиційну політику банку;

- облікову політику банку;

- інші внутрішні документи банку щодо здійснення операцій з ЦП;

- дані рахунків аналітичного обліку, на яких відображаються операції банку.

До зовнішніх інформаційних джерел для аналізу діяльності комерційного банку на ринку цінних паперів можна віднести:

- законодавство України;

- нормативні акти органів державного управління, включаючи нормативні акти НБУ;

- аналітичні дані державних, інформаційних, рейтингових та інших установ щодо стану та прогнозів розвитку економіки в цілому та окремих галузей;

- інформацію щодо стану фінансового ринку, і зокрема ринку цінних паперів;

- інформацію щодо фінансового стану емітентів цінних паперів.

Для аналізу використовується в доступних межах інформація щодо фінансового ринку та ринку ЦП, як від організаторів торгівлі ЦП (бірж, торговельно-інформаційних майданчиків) та суб'єктів цього ринку, так і з інших джерел, яка зазвичай включає:

- процентні, облікові, дисконтні ставки в національній та іноземних валютах;
- ставки дохідності альтернативних вкладень, у тому числі ставки міжбанківського кредитування та дохідність за державними борговими ЦП;
- фондові індекси загальні, галузеві, організаторів торгівлі та деяких учасників ринку ЦП;
- інформацію щодо внесення ЦП до лістингу організатора торгівлі;
- інформацію щодо пропозицій з купівлі-продажу ЦП;
- інформацію щодо обсягів, цін та періодичності укладання угод з певними ЦП на організованому ринку ЦП;
- інформацію про форму власності, власників, менеджмент емітента;
- інформацію щодо стану та перспектив виробничої діяльності, наявність бізнес-планів;
- кредитну історію, у тому числі випадки невиконання своїх зобов'язань.

Однією з основних проблем аналізу й оцінювання вартості інвестицій банку є відповідність таких вартісних оцінок:

- балансової вартості та ринкової (справедливої) вартості ЦП емітента;
- ринкової вартості та внутрішньої вартості ЦП емітента.

В основі оцінки активів або бізнесу в цілому лежить припущення, що їх сьогоденна вартість рівна вартості майбутніх вигод (прибутків), які власник може отримати внаслідок володіння даними активами (бізнесом).

Визначення інвестиційної та ліквідаційної вартості активів наведено в Методиці оцінки державних корпоративних прав (Постанова Кабінету міністрів України від 02.08.1999 р. № 1406).

Інвестиційна вартість враховує індивідуальні вимоги інвестора до інвестицій і розглядається як вартість, яку готовий заплатити інвестор під час реалізації певного інвестиційного проекту (визначається виходячи з бізнес-плану цього проекту).

Ліквідаційна вартість — це вартість, за якою активи (сума активів), що є об'єктом оцінки, можуть бути реалізовані на відкритому конкурентному ринку в обумовлений (як правило, обмежений у часі) термін. Безперечно, у разі недостатньої ліквідності ринку, що має місце в Україні, ліквідаційна вартість може бути істотно нижчою від інших оцінок вартості.

6.2 Аналіз структури операцій з цінними паперами

Коротко розглянемо три функції аналізу цінних паперів — опис, оцінка, критичний аналіз.

1. Функція опису. Метою описового аналізу є аналіз і тлумачення фактів, що стосуються певного випуску ЦП, а також приведення результатів до порівнянного вигляду, що легко сприймається. Опис може здійснюватись на кількох рівнях деталізації.

2. Другою функцією аналізу ЦП є оцінка їх вартості. Аналітик повинен бути готовий до визначення ціни ЦП, виходячи з відносної привабливості ЦП, що розглядаються як об'єкти інвестування. При цьому слід враховувати, що іноді на ринку виникають такі спекулятивні ситуації, коли ніякі затрати сил та часу не дають змоги подолати невизначеність поведінки ринкової ціни

3. Третьою функцією аналізу є критичний аналіз ЦП. Наприклад, метою аналізу облігацій підприємства є перевірка того, чи зможе емітент в майбутньому погасити відсотки й основну суму боргу. Загальноприйнятий підхід вимагає спочатку перевірити кредитну історію, а потім,

зробивши прогноз доходів, пересвідчитися, чи буде в майбутньому емітент захищений від різних несприятливих можливостей, чи ні.

6.3. Аналіз вартості грошей у часі та дисконтування

Принцип вартості грошей у часі (time value of money), який є наріжним каменем у сучасному фінансовому менеджменті, свідчить: «сьогоднішні надходження є ціннішими від майбутніх». Вартість грошей у часі змінюється з урахуванням норми прибутковості на грошовому ринку і ринку ЦП. Як норма прибутковості може виступати норма позикового відсотка або норма виплати дивідендів за звичайними і привілейованими акціями.

З принципу вартості грошей у часі випливає два важливі наслідки:

необхідність врахування чинника часу під час проведення фінансових операцій;

некоректність (з погляду аналізу довгострокових фінансових операцій) простого додавання грошових величин, що стосуються різних періодів часу.

Метод приращення дає змогу визначити майбутню величину (future value — FV) поточної суми (present value — PV) через деякий проміжок часу, виходячи із заданої відсоткової ставки r .

Дисконтування являє собою процес знаходження оцінюваної величини в певний момент часу за її відомим або передбачуваним значенням у майбутньому.

В економічному сенсі величина PV, визначена дисконтуванням, показує поточне значення майбутньої величини FV.

Як правило, в короткострокових фінансових операціях, термін проведення яких менше року, використовуються прості відсотки. Базою для обчислення відсотків за кожний період у цьому випадку є первинна (початкова) сума операції. Під час аналізу довгострокових інвестиційних вкладень використовуються складні відсотки.

Для простих процентів приращення визначається за такою формулою:

$$FV = PV \cdot (1 + r \cdot n),$$

відповідно дисконтування — за формулою:

$$PV = \frac{FV}{(1 + r \cdot n)},$$

де FV — майбутня вартість (величина);

PV — поточна вартість;

n — число періодів дисконтування;

r — процентна ставка.

Число періодів дисконтування в наведених формулах іноді замінюється на:

$$n = \frac{t}{B},$$

де t — тривалість проведення операції в днях;

B — часова база (число днів у році: 360, 365 або 366, що визначається чинними нормативними документами та обліковою політикою емітента). Оскільки формули простих процентів використовуються лише для оцінки короткострокових вкладень, то, очевидно, завжди $t < 365$.

Звичайно при визначенні тривалості проведення операції дати її початку і закінчення вважаються за один день (ураховується дата початку і не враховується дата її закінчення). Залежно від параметрів t та B , можливі такі варіанти нарахування відсотків:

365 / 365 — точне число днів проведення операції і фактична кількість днів у році;
365 / 360 — точне число днів проведення операції і фінансовий рік (12 місяців по 30 днів);
360 / 360 — наближене число днів проведення операції (місяць береться рівним 30-ти дням) і фінансовий рік (12 місяців по 30 днів).

Для оцінки вартості довгострокових фінансових інвестицій використовують складні проценти. Майбутня вартість грошей з використанням складних процентів (прирошення) становить:

$$FV = PV \cdot (1 + r)^n,$$

де PV — поточна вартість;

FV — майбутня вартість;

n — кількість періодів часу, на яку проводиться вкладення;

r — процентна ставка.

Поточне (сучасне) значення вартості певної майбутньої суми грошей визначається за допомогою формули дисконтування з аналогічними позначеннями:

$$PV = \frac{FV}{(1 + r)^n}.$$

Степенева залежність у формулах пов'язана з особливостями нарахування складних процентів, коли сума нарахованого простого процента не виплачується в кінці кожного періоду, а приєднується до суми основного внеску й у наступному платіжному періоді сама приносить дохід. При цьому база для нарахування процентів за наступний період включає в себе як початкову суму інвестиції, так і суму вже накопичених до цього часу процентів.

Ставка дисконтування повинна враховувати мінімально гарантований рівень прибутковості (який не залежить від вигляду інвестиційних вкладень), темп інфляції і коефіцієнт, що враховує ступінь ризику конкретного інвестування. Тобто цей показник відображає мінімально допустиму віддачу на вкладений капітал (за якої інвестор віддасть перевагу участі в проекті, альтернативному вкладенню тих самих коштів в інший проект з порівнянною мірою ризику).

Практичне застосування інструменту дисконтування під час прийняття інвестиційних рішень розглянемо на прикладі вибору інвестором одного з трьох об'єктів інвестування — процентних облігацій номінальною вартістю 10 000,00 грн з терміном обігу два роки (за умови, що показником дисконтування вибирається поточна ставка міжбанківського кредитування 12,0 % річних) з різними умовами випуску:

а) з номінальною дохідністю 20,0 % річних і щоквартальною сплатою відсотків;

б) з номінальною дохідністю 20,4 % річних і щорічною сплатою відсотків;

в) з номінальною дохідністю 22,0 % річних і сплатою відсотків під час погашення.

6.4. Аналіз інфляційного впливу на реальну дохідність операцій із ЦП

Оцінюючи доцільність інвестування в ЦП, часто доводиться враховувати коригувальний фактор інфляції, яка з часом знецінює вартість грошових коштів. Здійснюючи розрахунки, пов'язані з коригуванням грошових потоків у процесі інвестування з урахуванням інфляції, як правило, використовують два базові поняття:

номінальна сума грошових коштів;

реальна сума грошових коштів.

Номінальна сума грошових коштів не враховує зміни купівельної спроможності грошей.

Реальна сума грошових коштів — це оцінка номінальної суми з урахуванням зміни купівельної спроможності грошей у зв'язку з процесом інфляції.

У фінансово-економічних розрахунках, пов'язаних з інвестиційною діяльністю, інфляція враховується в таких випадках:

під час коригування нарощеної вартості грошових коштів;

під час формування ставки процента (з урахуванням інфляції), що використовується для припорошення і дисконтування;

під час прогнозування рівня доходів від інвестицій, що враховують темпи інфляції.

У процесі оцінювання інфляції використовуються два основні показники: T — темп інфляції, що характеризує приріст середнього рівня цін у розглянутому періоді (виражається десятковим дробом); I — індекс інфляції (зміна індексу споживчих цін), які пов'язані між собою простою залежністю: $I = 1 + T$.

Спрощене коригування нарощеної вартості з урахуванням інфляції (якщо передбачається постійний щорічний темп інфляції) здійснюється за формулою складних процентів, що відображає зниження в $(1 + T)^n$ раз номінальної суми грошових коштів відповідно до зниження купівельної спроможності грошей:

$$FV_p = \frac{FV_n}{I^n} = \frac{FV_n}{(1+T)^n} = \frac{PV \cdot (1+r)^n}{(1+T)^n},$$

де FV_p — реальна майбутня вартість грошей;

FV_n — номінальна майбутня вартість грошей з урахуванням інфляції;

PV — поточна вартість грошей;

r — номінальна ставка процента.

У загальному випадку в ставці дохідності поєднується взаємний вплив трьох чинників — мінімальної прибутковості, інфляції і ризику:

$$(1+r) = (1+R) \cdot (1+T) \cdot (1+b),$$

де r — ставка дохідності;

R — мінімально гарантована реальна норма дохідності;

T — темп інфляції;

b — ризикова поправка.

6.5. Критерії альтернативного вибору фінансових інвестицій

КРИТЕРІЇ ДЛЯ ВИБОРУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ

Абре віатура	Критерії	Економічна сутність критерію
NPV	Чистий приведений ефект (Net Present Value)	Визначає прогнозну оцінку для вкладень. При $NPV > 0$ вкладення виправдані; при $NVP = 0$ — нульова дохідність; при $NVP < 0$ вкладення збиткові
PI	Індекс	Характеризує дохід на одиницю витрат,

	рентабельності інвестиції (Profitability Index)	доцільно використовувати при обмежених ресурсах з метою формування портфеля найбільш дохідних інвестпроектів
IRR	Внутрішня норма прибутку (Internal Rate of return)	Визначає максимальний рівень витрат, пов'язаних з певним інвестпроектом (якщо витрати на проект перевищують IRR, то проект збитковий)
MIR	Модифікована внутрішня норма прибутку (Modified Internal Rate of return, MIRR)	Характеризує ефективність проекту з урахуванням вартості грошових потоків у часі
PP	Термін окупності інвестиції (PayBack Period)	Визначає кількість періодів часу, протягом яких буде повернуто вкладені інвестиції

Наведемо формули для обчислення лише перших двох показників (оскільки для знаходження IRR необхідно використовувати такі складні елементи математики як метод лінійної апроксимації, а для розрахунку PP слід визначати мінімум функціонала):

$$\text{Чистий прибутковий ефект} = NPV = \sum_{k=1}^n \frac{P_k}{(1+d)^k} - C;$$

$$\text{Індекс рентабельності інвестицій} = PI = \frac{\sum_{k=1}^n \frac{P_k}{(1+d)^k}}{C},$$

де P_k — грошові надходження від інвестицій в k -му році;

C — величина інвестиції (капітал, що залучається до інвестування);

d — показник дисконтування.

Для оцінки терміну окупності, або строку повернення вкладень (pay-back period, PP), наведемо лише формулу для спрощеного варіанта (за умови, що передбачаються незмінні грошові потоки від інвестування, які позначимо як NCF):

$$\text{Термін окупності інвестиції} = PP = \frac{TIC}{NCF},$$

де TIC — повні інвестиційні витрати;

NCF — чистий ефективний грошовий потік за один період.

Між критеріями вибору існують певні залежності, наприклад:

при $NPV > 0$ одночасно $IRR > C$, $PI > 1$;

при $NPV = 0$ одночасно $IRR = C$, $PI = 1$;

при $NPV < 0$ одночасно $IRR < C$, $PI < 1$.

Якщо під час аналізу альтернативних проектів, виявляють, що критерії суперечать один одному (що можливо при зіставленні проектів, які суттєво різняться за вартістю, а також якщо основні грошові потоки нерівномірно розподілені в часі), за основу краще брати критерій NPV, хоча його недоліком є те, що він не дає інформації щодо відносної надійності проектів.

6.6. Аналіз методів оцінки фінансових інвестицій

Первісна оцінка фінансових інвестицій є однаковою як для поточних, так і для довгострокових фінансових інвестицій та відображається у фінансовому обліку за собівартістю.

Собівартість фінансової інвестиції складається з ціни її придбання, комісійних винагород, мита, податків, зборів, обов'язкових платежів та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з придбанням фінансової інвестиції. Якщо ж придбання фінансової інвестиції здійснюється через обмін на інші активи, то її собівартість визначається за справедливою вартістю цих активів.

Оцінка фінансових інвестицій на дату балансу може суттєво відрізнитися від їх первісної оцінки і для відображення у фінансовій звітності вимагає проведення переоцінки.

Для оцінки фінансових інвестицій на дату балансу використовують один із трьох методів:

за справедливою вартістю;

за амортизованою собівартістю;

за методом участі в капіталі.

Ці методи оцінювання фінансових інвестицій застосовуються залежно від того, в який об'єкт здійснено фінансову інвестицію.

Розрізняють такі об'єкти фінансового інвестування:

короткострокові або поточні фінансові інвестиції (портфель цінних паперів банку на продаж, тобто ЦП, а також внески до статутних капіталів підприємств, які придбані та утримуються банком з метою їх подальшого продажу протягом 12 місяців);

довгострокові фінансові інвестиції, що утримуються підприємством до їх погашення або понад 12 місяців;

фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, які, у свою чергу, можуть бути як поточними, так і довгостроковими.

Розглянемо кожен з методів оцінювання фінансових інвестицій.

Оцінювання фінансових інвестицій за справедливою вартістю, порядок якої встановлено пунктами 8 та 9 П(С)БО 12, полягає в тому, що фінансова інвестиція на дату балансу оцінюється за вартістю, що дорівнює сумі, за якою може бути здійснена реалізація фінансової інвестиції в результаті операції між обізнаними, заінтересованими та незалежними сторонами. Якщо

справедливу вартість фінансової інвестиції достовірно визначити неможливо, вона відображається за собівартістю з урахуванням зменшення її корисності.

Оцінювання фінансових інвестицій на дату балансу за амортизованою собівартістю, порядок якої встановлено пунктом 10 П(С)БО 12, полягає в тому, що різниця між собівартістю та вартістю погашення фінансових інвестицій (дисконт або премія при придбанні) амортизується (зменшується) інвестором протягом періоду від дати придбання до дати їх погашення за методом ефективної ставки відсотка. Сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням процента (прибутку від фінансових інвестицій), що підлягає отриманню, та відображається у складі інших фінансових доходів з одночасним збільшенням балансової вартості фінансової інвестиції.

З метою розрахунку резервів усі ЦП у портфелі банку поділяються на такі категорії, які визначаються банком у момент їх придбання:

Категорія 1 — ЦП у портфелі на продаж, що мають активний ринок;

Категорія 2 — ЦП у портфелі на продаж, що не мають активного ринку;

Категорія 3 — ЦП у портфелі на інвестиції, що мають активний ринок;

Категорія 4 — ЦП у портфелі на інвестиції, що не мають активного ринку.

За наявності активного ринку ЦП відносять до категорій 1 або 3 відповідно. Якщо ринок ЦП визнаний банком неактивним, цінні папери відносять до категорії 2 або 4. Для категорій 1 та 3 для розрахунку резервів використовується ринкова вартість, для категорій 2 та 4 — розрахункова вартість, скоригована на фактор ризику емітента.

Для визначення розрахункової вартості ЦП, які не мають активного ринку (категорії 2 та 4), банк здійснює аналіз дисконтованої у часі оціночної суми доходу як майбутніх грошових потоків на підставі реальної оцінки обсягу та часу виникнення таких потоків і фактора дисконта, що ґрунтується на ставках KIBOR за аналогічний термін часу. Для пайових ЦП (простих акцій) визначаються дві розрахункові величини:

1) оціночна сума доходу інвестора від ЦП, дисконтована на сім років з періодом дисконту один рік під поточну ставку KIBOR найтривалішого строку:

$$C_1 = \sum_{t=1}^7 \frac{P}{(1+d)^t},$$

де C_1 — дисконтована оціночна сума доходу (частки в середньому чистому прибутку емітента);

P — оціночна сума доходу;

d — фактор дисконту, який дорівнює ставці KIBOR найтривалішого строку;

t — параметр для визначення суми (кількість періодів, установлена НБУ, — сім років);

2) оцінка вартості ЦП як вартості частки участі інвестора в капіталі емітента:

$$C_2 = K \cdot \frac{p}{100},$$

де C_2 — оціночна вартість частки участі інвестора;

K — капітал емітента (розмір капіталу емітента визначається як різниця між сукупними активами та сукупними зобов'язаннями емітента);

p — процент участі інвестора в статутному фонді емітента.

Виходячи із принципу обережності, розрахункова вартість пайових ЦП без урахування фактора ризику емітента визначається як менша величина із двох обчислених:

$PB = \min(C_1, C_2).$

Для боргових ЦП (облігацій, депозитних сертифікатів, векселів) визначаються також дві розрахункові величини:

1) оцінка процентних доходів, дисконтована за кожний період сплати такого доходу під відповідну за строком ставку KIBOR:

$$C_3 = \sum_{t=1}^n \frac{P}{(1+d)^t},$$

де C_3 — оцінка дисконтованих майбутніх доходів;

P — оціночна сума доходу;

d — фактор дисконту, який визначається на підставі ставки KIBOR;

t — параметр для визначення суми (кількість періодів сплати доходу);

n — кількість періодів до дати погашення цінного папера;

2) оцінка дисконтованої вартості погашення (номінальна вартість ЦП, дисконтована під відповідну за строком ставку KIBOR):

$$C_4 = \frac{N}{(1+d)^n},$$

де C_4 — оцінка дисконтованої вартості погашення;

d — фактор дисконту, який визначається на підставі ставки KIBOR;

N — номінальна вартість цінного папера;

n — кількість періодів до дати погашення цінного папера.

Для ЦП, номінал яких виражено в національній валюті України, фактор дисконту d для формул визначається виходячи зі ставки KIBOR на дату переоцінки та періоду дисконтування:

рік: $d = (\text{KIBOR}-90 / 100 \%)$;

квартал: $d = (\text{KIBOR}-90 / 100 \%) \cdot 90 / 360$;

місяць: $d = (\text{KIBOR}-30 / 100 \%) \cdot 30 / 360$;

тиждень: $d = (\text{KIBOR}-07 / 100 \%) \cdot 7 / 360$,

де KIBOR-90, KIBOR-30, KIBOR-07 — ставка KIBOR на 90, 30 та 7 днів відповідно.

Розрахункова вартість ЦП, скоригована на фактор ризику емітента, визначається як скоригована сума двох обчислених величин (для дисконтних цінних паперів завжди величина $C_3 = 0$):

$$V_c = (C_3 + C_4) \cdot \frac{(100 - R)}{100},$$

де V_c — відкоригована на ризик емітента розрахункова ринкова вартість ЦП;

C_3 — оцінка дисконтованих майбутніх доходів;

C_4 — оцінка дисконтованої вартості погашення;

R — процент зменшення розрахункової вартості для даного класу емітента.

Періодом дисконтування для акцій вибирається рік, а для боргових ЦП період дисконтування може вибиратися банком самостійно, з урахуванням терміну до погашення боргових ЦП. Як правило, банки вибирають такі періоди дисконтування:

рік, якщо до дати погашення залишилось не менше одного року;

квартал, якщо до дати погашення залишилось менше одного року, але не менше одного кварталу;

місяць, якщо до дати погашення залишилось менше одного кварталу, але не менше одного місяця;

тиждень, якщо до дати погашення залишилось менше, ніж один місяць.

Оскільки кількість періодів дисконтування в наведених вище формулах використовується як степеневий показник, слід підраховану кількість періодів дисконтування округлити до найближчого цілого числа.

6.7. Аналіз дохідності операцій із цінними паперами

Для порівняння та оцінки акцій, що обертаються на ринку і є об'єктом інвестицій, використовують ряд показників, суть яких наведено нижче.

Дохід у розрахунку на одну просту акцію позначають усталеним показником EPS (earning per share), який визначається як чистий прибуток на одну акцію (у разі, якщо в статутному фонді емітента є привілейовані акції, слід зменшити суму прибутку, яка розподіляється, на суму виплат за привілейованими акціями).

Поєднання суб'єктивних очікувань багатьох інвесторів формує ринковий попит на акції, унаслідок чого можна визначити співвідношення між їх ринковою ціною та річним доходом на акцію (price to earning ratio, P/E), яке є визначальним для пошуку недооцінених акцій і визначається співвідношенням ринкової ціни акції до її показника EPS.

Для оцінки ефективності фінансових інвестицій використовують поняття дохідності інвестицій (simple rate of return, SRR; probability of investments), який є досить простим і тому використовується часто для оцінки діяльності:

$$SRR = \frac{NP}{TIC} \cdot 100 \%$$

де NP — чистий прибуток за певний інтервал часу;

TIC — інвестиційні витрати (вкладення) за цей інтервал часу.

Розрахунок ціни придбання P дисконтних облігацій здійснюється з урахуванням простих процентів за річною ставкою Y (у будь-який момент до дати погашення, на первинному або вторинному ринку):

$$P = \frac{N}{\left(1 + Y \cdot \frac{t}{B}\right)},$$

де t — число днів до погашення;

Y — річна ставка процентів;

N — номінал;

B — часова база (360 для звичайних; 365 або 366 для точних процентів).

Процес оцінки вартості дисконтної облігації полягає у визначенні сучасної величини елементарного потоку платежів за формулою простих процентів виходячи з необхідної норми прибутковості (ринкової ставки) Y.

Тоді курсова вартість (курс) дисконтної облігації в будь-який момент часу обчислюється за формулою:

$$K = \frac{1}{\left(1 + Y \cdot \frac{t}{B}\right)},$$

де t — число днів до погашення на дату оцінки;

Y — річна ставка процентів;

B — часова база (тривалість календарного року — 360 або 365/366 днів).

Ціна процентного боргового зобов'язання з виплатою процентів у момент погашення дорівнює поточній вартості майбутніх потоків платежів, розрахованій за простими процентами, яка забезпечує отримання необхідної норми прибутковості (прибутковість до погашення). З урахуванням накопиченого на момент проведення операції доходу S , вартість P_1 , що відповідає необхідній нормі прибутковості Y , може бути визначена з такого співвідношення:

$$P_1 = \frac{N + S}{\left(1 + Y \cdot \frac{t}{B}\right)},$$

де t — число днів до погашення.

ТЕМА 7. АНАЛІЗ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

- 7.1. Економічна сутність, завдання та інформаційна база аналізу
- 7.2. Аналіз масштабів, динаміки та структури валютних операцій
- 7.3. Аналіз валютної позиції банку
- 7.4. Аналіз кореспондентської мережі банку
- 7.5. Особливості аналізу обмінних операцій
- 7.6. Аналіз ефективності валютних операцій

7.1. Економічна сутність, завдання та інформаційна база аналізу

Операції з валютними цінностями та розрахунки в іноземній валюті посідають провідне місце у банківському бізнесі.

Чинним законодавством, а саме Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», визначено таке.

1) «валютні цінності»:

валюта України — грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках у банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України;

платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті, валюті України та банківських металах;

іноземна валюта — іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України;

банківські метали — це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів;

2) «валютні операції»:

операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;

операції, пов'язані з використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;

операції, пов'язані з увезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

Різновидність валютних операцій банку базується на сутності операцій та їх особливостях і вимагає певної класифікації. Практично, іновалютні операції можна поділити на такі групи:

торговельні та неторговельні операції;

поточні операції, що пов'язані з рухом капіталу, термінові операції;

власні операції банку та операції, що здійснюються за дорученням клієнтів.

Відображення валютних операцій у балансі банку має певні особливості, які необхідно враховувати, здійснюючи аналітичні процедури:

валютні операції відображаються у балансі банку у подвійній оцінці — за номіналом та в гривневому еквіваленті за офіційним курсом;

принцип мультивалютності, який полягає у відображенні операцій в іноземній валюті за тими ж рахунками, що й операції у гривнях. Зв'язок між операціями в іноземній та національній валютах забезпечується використанням технічних рахунків;

поділ статей балансу, де відображаються валютні операції, на монетарні та немонетарні.

Монетарні статті — статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи й зобов'язання, які будуть отримані або сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей або їх еквівалентів. Монетарні статті балансу переоцінюються під час кожної зміни офіційного валютного курсу;

Немонетарні статті — статті інші, ніж монетарні статті балансу. Операції, які належать до цієї категорії, відображаються у балансі у національній валюті за курсом, чинним на дату відображення у бухгалтерському обліку.

Основною метою аналізу валютних операцій є:

забезпечення необхідною інформацією процесу управління та прийняття рішень стосовно операцій з іноземною валютою;

забезпечення можливості розроблення аргументованої концепції розвитку банку, яка базується на комплексному підході до аналізу валютних активів та пасивів банку, зовнішнього та внутрішнього середовища, що дає змогу проводити діагностику та прогнозування банківської діяльності в цілому і на валютному ринку зокрема;

формування лімітної політики банку;

дотримання нормативів НБУ у сфері валютних операцій.

Основними завданнями аналізу валютних операцій, які забезпечують виконання даної мети, є: оцінювання діяльності банку на валютному ринку, його масштабності та конкурентоспроможності;

визначення достатності можливостей банку для повного та адекватного співвідношення обсягів валютних операцій зі ступенем прийнятого ризику і рівнем прибутковості;

контроль показників валютного ризику, що забезпечується дотриманням установлених нормативів відкритої валютної позиції;

оцінка ефективності формування та використання валютних ресурсів;

визначення способів залучення валютних коштів на вигідних умовах;

оцінювання прибутковості валютних операцій;

обґрунтування доцільності здійснення тих чи інших валютних операцій банку;

оцінювання ефективності впровадження нових банківських продуктів;
визначення об'єктивних та суб'єктивних факторів, що впливають на здійснення валютних операцій.

Загальні напрями аналізу валютних операцій банку мають однакові підходи з тими, що застосовуються до операцій у національній валюті. Винятком є ті валютні операції, що не мають своїх аналогів серед операцій у національній валюті.

7.2. Аналіз масштабів, динаміки та структури валютних операцій

Першочерговий етап аналізу діяльності банку — оцінювання структури його валютних активів і пасивів, визначення масштабів його діяльності на валютному ринку. Для цього необхідно визначити та проаналізувати питому вагу валютних активів та зобов'язань банку в їх загальному обсязі, динаміку та тенденції розвитку у цій сфері діяльності.

Масштаби діяльності банку оцінюються за питомою вагою валютних активів та зобов'язань банку в їх загальній масі. Для цього використовуються дані балансу комерційного банку (форма 1 Д), оборотно-сальдового балансу комерційного банку (форма 10), звіт про структуру активів та пасивів за рядками (форма 631) та розшифрування валютних рахунків (форма 550).

Частка валютних активів (Чв.а) та зобов'язань банку (Чв.з) у їх загальному обсязі розраховується за такими формулами:

$$\text{Ч}_{\text{в.а}} = \frac{\text{Валютніактиви}}{\text{Активи,всього}}; \text{Ч}_{\text{в.з}} = \frac{\text{Валютнізобов'язання}}{\text{Зобов'язання,всього}}$$

Важливо оцінити динаміку змін цих показників на початок та кінець звітного періоду. Крім того, необхідно визначити абсолютний приріст валютних активів та валютних зобов'язань, врахувавши зміни у курсі іноземної валюти, який діяв у порівнюваних періодах.

Абсолютний приріст валютних активів (зобов'язань) розраховується як різниця суми валютних активів (валютних зобов'язань) на кінець та початок періоду:

$$\text{Пр}_a = A_{\text{в1}} - A_{\text{в2}},$$

де Пр_a — абсолютний приріст валютних активів;

$A_{\text{в1}}$ — валютні активи на початок періоду;

$A_{\text{в2}}$ — валютні активи на кінець періоду.

$$\text{Пр}_z = Z_{\text{в1}} - Z_{\text{в2}},$$

де Пр_z — абсолютний приріст валютних зобов'язань;

$Z_{\text{в1}}$ — зобов'язання в іноземній валюті на початок звітного періоду;

$Z_{\text{в2}}$ — зобов'язання в іноземній валюті на кінець звітного періоду.

Темп зростання валютних активів (Тв.а) та зобов'язань (Тв.з) розраховується як співвідношення валютних активів (зобов'язань) на кінець періоду до валютних активів (зобов'язань) на початок періоду:

$$T_{\text{в.а}} = \frac{A_{\text{в1}}}{A_{\text{в2}}}; \quad T_{\text{в.з}} = \frac{Z_{\text{в1}}}{Z_{\text{в2}}}.$$

Темп приросту валютних активів (Тп.в.а) та валютних зобов'язань (Тп.в.з) визначається як співвідношення різниці суми валютних активів (зобов'язань) на кінець та початок періоду до їх суми на початок періоду:

$$T_{\text{пв.а}} = \frac{A_{\text{в.2}} - A_{\text{в.1}}}{A_{\text{в.1}} + A_{\text{в.2}}} \cdot 100\% ; \quad T_{\text{пв.з}} = \frac{З_{\text{в.2}} - З_{\text{в.1}}}{З_{\text{в.1}} + З_{\text{в.2}}} \cdot 100\%$$

Розрахунок темпів приросту валютних активів дає можливість оцінити активність банку на валютному ринку. При цьому необхідно з'ясувати, які чинники впливають на ті чи інші зміни. Якщо збільшення абсолютних та процентних значень показників приросту активів не пов'язано зі збільшенням офіційного курсу іноземних валют, то ці зміни є наслідком розвитку масштабів валютних операцій.

Структурний аналіз валютних активів та пасивів може проводитись за такими групами (класифікаційними ознаками):

- за статтями активів і пасивів;
- за видами валют;
- за видами операцій;
- операції, що здійснюються з резидентами та нерезидентами;
- операції, що здійснюються у вільно конвертованій валюті та неконвертованій валюті.

Для визначення питомої ваги обсягу коштів в іноземній валюті звітного періоду у їх загальному обсязі використовуються дані оборотно-сальдового балансу. Розрахунок здійснюється як співвідношення суми оборотів за дебетом та кредитом в іноземній валюті до загальної суми оборотів банку у звітному періоді.

Ці показники залежно від їх значень будуть характеризувати ємність валютних операцій та їх частку у загальній масі. Їх можна порівняти з показниками інших банків і визначити у такий спосіб місце конкретного банку на валютному ринку та значимість операцій із валютними коштами у діяльності банку.

Питома вага валютних активів та зобов'язань, динаміка змін у структурі активів та пасивів банку, показники у розрізі валют, резидентності визначають основні тенденції діяльності банку, їх стабільність на внутрішньому та міжнародних валютних ринках.

Структура активів та пасивів у розрізі резидентів та нерезидентів показує, на якому ринку (внутрішньому чи міжнародному) банк розміщує кошти, їх обсяги та види операцій, які він здійснює з нерезидентами. Структура активів у розрізі конвертованої та неконвертованої валюти зорієнтовує стосовно того, якій валюті банк надає перевагу. Останнє має значення при оцінці ризику, оскільки кожна валюта має свій рівень ризику.

Окремим напрямом аналізу є аналіз валютних пасивів банку.

Метою цього напряму аналізу валютних операцій є:

визначення, за рахунок яких коштів сформована ресурсна база банку (розрахунок їх питомої ваги);

оцінка значущості кожного виду ресурсу у розрізі валют у кредитному потенціалі банку;

визначення динаміки змін обсягів залучених валютних коштів;

пошук шляхів зниження вартості ресурсів за рахунок оптимізації їх структури в розрізі валют.

Оскільки ефективність ресурсної бази залежить від характеру залучених коштів, необхідно мати на увазі таке:

кошти суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб є найдешевшим видом ресурсів, а міжбанківські депозити та кредити — найдорожчим;

у розрізі клієнтів фізичних та юридичних осіб кошти фізичних осіб мають вищу вартість та працемісткість;

висока частка великих депозитів впливає на стабільність ресурсної бази;

велика частка довгострокових депозитів позитивно впливає на ліквідність банку;

кошти на поточних рахунках та короткострокові депозити є найдешевшими ресурсами, однак вони є найменш прогнозованою категорією ресурсів.

Динаміка змін у структурі ресурсної бази повинна оцінюватись із урахуванням стану грошового і валютних ринків у країні.

Для визначення ефективності та ступеня використання банком залучених ресурсів в іноземній валюті необхідно розрахувати показник повноти використання залучених коштів в іноземній валюті (Квик.інв):

$$K_{\text{вик.інв}} = \frac{\text{Обсяг кредитних валютних вкладень}}{\text{Обсяг валютних залучених коштів}}$$

Значення показника менше одиниці свідчить про використання залучених ресурсів не тільки для операцій кредитування, а й для інших активних операцій. При цьому слід мати на увазі, що у разі сприятливих умов на грошово-кредитному ринку, стабільності курсу національної валюти частка коштів банку може бути сконвертована у межах нормативу валютної позиції та використовуватись для активних операцій у національній валюті.

Значення показника ефективності використання залучених коштів в іноземній валюті необхідно аналізувати з урахуванням показників стану відкритої валютної позиції та окремих обмежень валютного законодавства.

Основним фактором впливу на розмір процентної ставки за депозитними операціями є їх ринкова ціна. Середня вартість депозитних ресурсів в іноземній валюті розраховується аналогічно до процедур, що здійснюються за операціями у національній валюті, а саме: як співвідношення витрат за нарахованими та сплаченими процентами до середньої величини залишків відповідних залучених коштів.

Під час здійснення аналізу ресурсної бази банку в іноземній валюті слід розрахувати:

питому вагу валютних депозитів у розрізі їх вартості, термінів та клієнтів;

середню процентну ставку;

загальну величину процентних витрат та її питому вагу у загальній масі процентних витрат банку;

динаміку процентних витрат за валютними ресурсами;

оцінити стабільність ресурсної бази.

Частка міжбанківських кредитів та депозитів у ресурсній базі повинна пов'язуватись із рівнем залежності банку, який оцінюється на підставі таких даних:

питомої ваги міжбанківських коштів у загальному обсязі валютних ресурсів;

співвідношення залучених і розміщених міжбанківських ресурсів в іноземній валюті.

Як зазначалося вище, ця категорія ресурсів є найдорожчою, і тому підвищення показників залежності банку від них підвищує вартість ресурсів та відповідно впливає на прибутковість.

Операції з ощадними сертифікатами, облігаціями в іноземній валюті також формують його ресурсну базу. Але, враховуючи обмеження валютного законодавства, необхідність ліцензування окремих із них значно звужують можливості банку щодо його використання.

Кредитування в іноземній валюті здійснюється відповідно до вимог валютного законодавства та основних принципів кредитної політики банку. Розвиток карткового бізнесу супроводжується

збільшенням емісії платіжних карток, значна частка яких є кредитними, що позитивно впливає на використання ресурсів банку та їх прибутковість.

Для оцінки кредитних операцій в іноземній валюті розраховуються та вивчаються показники:

питома вага валютних кредитів у загальному обсязі активних операцій у валюті;

питома вага валютних кредитів у загальному обсязі кредитних операцій;

динаміка цих показників;

питома вага валютних кредитів у розрізі обсягів, термінів та процентних ставок, видів валют;

динаміка абсолютного та відносного приросту кредитів за їх видами.

Якість кредитного портфеля оцінюється визначенням частки стандартних, пролонгованих, прострочених, безнадійних кредитів та рівня їх забезпеченості.

Аналіз валютних активів банку щодо їх ліквідності забезпечується оцінюванням їх за ступенем ліквідності та визначення їх обсягів і частки.

Аналіз дохідності валютних активів є найбільш важливим напрямом оцінки їх якості, оскільки підвищення дохідності — основна мета діяльності банку у цій сфері. До цієї категорії активів належать ті валютні активи, що приносять постійний прибуток.

Необхідно згрупувати валютні активи:

дохідні активи;

активи, що не приносять постійного доходу;

недохідні активи.

Слід також визначити їх питому вагу та вивчити їх динаміку.

Завершальним етапом структурного аналізу може бути оцінка позабалансових активів та зобов'язань банку. До таких операцій належать укладання угод на купівлю та продаж іноземної валюти.

7.3. Аналіз валютної позиції банку

Наступним етапом аналізу є оцінювання валютної позиції банку та операцій, які впливають на її стан. Для розрахунку показників, що характеризують валютну позицію банку, використовують оборотно-сальдовий баланс, звітні баланси, Звіт про дотримання економічних нормативів (форма 611), Розшифрування валютних рахунків (форма 550).

Діяльність банків на валютних ринках, що полягає в управлінні активами і пасивами в іноземній валюті, пов'язана з валютними ризиками (одним з елементів ринкового ризику), які виникають у зв'язку з використанням різних валют під час проведення банківських операцій.

Валютна позиція — це співвідношення вимог (балансових і позабалансових) та зобов'язань (балансових і позабалансових) банку в кожній іноземній валюті. У разі їх рівності позиція вважається закритою, у разі нерівності — відкритою. Відкрита позиція є короткою, якщо обсяг зобов'язань за проданою валютою перевищує обсяг вимог, і довгою, якщо обсяг вимог за купленою валютою перевищує обсяг зобов'язань.

При цьому довга відкрита валютна позиція при розрахунку зазначається зі знаком плюс, а коротка відкрита валютна позиція — зі знаком мінус.

Валютна позиція уповноваженого банку визначається щоденно, окремо щодо кожної іноземної валюти. На розмір відкритої валютної позиції уповноваженого банку впливають:

купівля (продаж) готівкової та безготівкової іноземної валюти, поточні й строкові операції (на умовах «своп», «форвард», «опціон» та ін.), за якими виникають вимоги та зобов'язання в іноземних валютах, незалежно від способів та форм розрахунків за ними;

одержання (сплата) іноземної валюти у вигляді доходів або витрат та нарахування доходів і витрат, які враховуються на відповідних рахунках;

купівля (продаж) основних засобів і товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;
надходження коштів у іноземній валюті до статутного капіталу;
погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті (списання якої здійснюється з відповідного рахунка витрат);

інші обмінні операції з іноземною валютою (виникнення вимог в одній валюті при розрахунках за ними в іншій валюті, у тому числі національній, що призводять до зміни структури активів за незмінності пасивів, і навпаки).

За кожною іноземною валютою обчислюється підсумок за всіма балансовими і позабалансовими активами і всіма балансовими та позабалансовими зобов'язаннями банку та розраховується загальна відкрита валютна позиція банку в гривневому еквіваленті окремо за кожною іноземною валютою (розрахунок проводиться за звітну дату).

Величина загальної відкритої валютної позиції банку визначається як сума абсолютних величин усіх довгих і коротких відкритих валютних позицій у гривневому еквіваленті (без урахування знака) за всіма іноземними валютами.

Для банків, статутний капітал яких сплачено у вільно конвертованій валюті (внаслідок чого виникає збільшення загальної довгої відкритої валютної позиції банку у вільно конвертованій валюті), надається можливість розміщення цих коштів на окремому депозитному рахунку у Національному банку України у частині, яка призводить до порушення установленого нормативу. Таким чином, кошти, що розміщуються на депозитному рахунку, вилучаються із підрахунку розміру відкритої валютної позиції банку.

Обсяг валюти на окремому депозитному рахунку в Національному банку для розрахунку нормативу ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції визначається уповноваженими банками самостійно. При цьому банки здійснюють розрахунок нормативу ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції з вирахуванням суми коштів, які розміщуються на окремому депозитному рахунку в Національному банку.

Для відкриття окремого рахунку уповноваженим банкам потрібно використовувати кореспондентські рахунки Національного банку за кордоном, інформація про які доводиться до банків окремо.

До інших операцій, що впливають на розмір валютної позиції, належать такі операції:

трансформація активів;
погашення банком безнадійної заборгованості;
купівля валюти для закриття валютної позиції;
купівля валюти для виконання зобов'язань банку перед клієнтами тощо.

Не менш важливо проаналізувати структуру валютної позиції у розрізі операцій та валют у динаміці. Зміни у структурі операцій будуть наслідком зовнішніх факторів:

прогнозування змін у курсах валют (скорочення обсягів торгівлі, відсутність пропозицій тощо);

політика НБУ стосовно обмежень на валютному ринку (установлення обмежень на розмір маржі, заборона торгівлі з метою отримання спекулятивного прибутку);

різниця між комерційним курсом готівкової валюти та курсом безготівкової;

переваги прибутковості операцій з національною валютою, тобто проценти за операціями у національній валюті вищі за проценти за операціями в іноземній валюті;

сезонний характер окремих операцій;

низький рівень конкуренції.

Можливий вплив внутрішніх факторів:

зміни експортно-імпортних тенденцій клієнтів банку (поява вигідних проєктів клієнтів, що потребують фінансування);
рекламна політика банку;
кваліфікація персоналу;
технічна та технологічна оснащеність.

Аналіз валютної позиції та управління нею тісно пов'язані між собою. У процесі аналізу виявляються ті складові валютної позиції, що містять у собі можливість отримання для банку як додаткових прибутків, так і збитків. Ці компоненти необхідно згрупувати в однорідні групи й оцінити їх вплив на прибуток. Управління валютною позицією передбачає прийняття рішень щодо її зміни з метою досягнення запланованого результату і безпосередньо реалізацію такого результату.

Слід звернути увагу на наявність кореспондентських рахунків, за якими не проводяться операції, та на відсутні або досить незначні залишки. Це спричинює додаткові витрати банку на розрахунково-касове обслуговування.

Аналізуючи розвиток кореспондентської мережі, необхідно простежувати динаміку зростання кількості відкритих клієнтських рахунків в іноземній валюті. При цьому позитивною тенденцією вважається пропорційне зростання як рахунків «ЛОРО», так і рахунків «НОСТРО».

7.5. Особливості аналізу обмінних операцій

Операції купівлі-продажу іноземної валюти є найпоширенішими банківськими операціями. Ці операції здійснюються всіма банками, які мають ліцензію Національного банку на здійснення операцій з валютними цінностями. Обмінні операції здійснюються банками через власні операційні каси, власні пункти обміну валют та пункти обміну валют, які відкриті на підставі агентських угод. Слід зазначити, що пункти обміну валют — агенти, які мають певні особливості в організації розрахунків.

Головним критерієм управлінських заходів у сфері валюто-обмінних операцій є їх вплив на ефективність, рентабельність, що досягається за рахунок:

- оптимізації коштів, що використовуються;
- курсової політики.

За результатами аналізу діяльності банку на ринку валютообмінних операцій необхідно виділити загальний вплив факторів на динаміку прибутковості. З'ясування причин змін самих факторів є предметом ситуаційного аналізу, що реалізується через маркетингові функції.

Фактори, що мають високий вплив на результат валютообмінних операцій банку:

- місткість ринку послуг (попит);
- сезонний характер (наприклад, обмінні пункти у зоні відпочинку);
- конкурентна позиція (пропозиція);
- динаміка курсів, їх змін, розмір маржі;
- адміністративні чинники;
- технічна оснащеність;
- режим роботи;
- рівень кваліфікації (уміння оцінити платоспроможність банкнот, виявлення фальшивок).

Виконуючи завдання, що постають перед банком, і працюючи з показниками, менеджери банку повинні брати до уваги малоконтрольовані чинники зовнішнього ринку. Економічні та політичні умови, дії конкурентів, зміни у соціальному і культурному рівні населення — все це повинно враховуватись під час моделювання, координації та формування спектра послуг.

7.6. Аналіз ефективності валютних операцій

Завершальним етапом аналізу валютних операцій є оцінка їх ефективності, яка здійснюється через аналіз доходів та витрат банку від операцій з іноземною валютою.

На цьому етапі необхідно визначити, яка частка доходів від операцій в іноземній валюті у загальному обсязі доходів банку та за якими операціями вони отримані. Аналогічні аналітичні процедури здійснюються за витратами від операцій в іноземній валюті. При цьому слід мати на увазі, що доходи та витрати від валютних операцій формуються в національній та іноземній валюті. Відповідно до чинного законодавства банку згідно із власними тарифами дозволяється утримувати комісійну винагороду в іноземній валюті за рахунок коштів клієнтів, якщо операції, які вони виконують за дорученням клієнтів, пов'язані зі сплатою комісійної винагороди в іноземній валюті іноземному банку-кореспонденту (здійснення переказу, документарні операції, операції з чеками, що прийняті на інкасо, операції з пластиковими картками міжнародних платіжних систем тощо) та зі сплатою коштів міжнародним платіжним системам і міжнародним системам зв'язку за користування їхніми послугами.

Основні види доходів від валютних операцій:

- проценти за наданими кредитами суб'єктам підприємницької діяльності;
- проценти за міжбанківськими кредитами та депозитами;
- доходи від операцій із цінними паперами;
- проценти за кредитними картками;
- проценти за овердрафтами;
- комісійні доходи від операцій із чеками;
- комісійні доходи за переказами фізичних осіб;
- комісійні доходи за відкриття та ведення поточних і депозитних рахунків клієнтів;
- доходи від операцій купівлі-продажу іноземної валюти;
- доходи за агентськими угодами.

Розрахунок абсолютного приросту та темпу приросту доходів від валютних операцій характеризує тенденції у прибутковості валютних операцій.

Важливим показником ефективності використання валютних коштів банку є показник дохідності валютних операцій. Необхідно проаналізувати його динаміку порівняння з аналогічним показником за операціями у національній валюті, визначити, за рахунок яких факторів відбулися зміни абсолютного та відносного приросту доходів від валютних операцій:

- приріст ресурсної бази;
- збільшення (зменшення) обсягів валютних операцій;
- зміни у клієнтській базі;
- тарифна політика;
- наслідки політичної та економічної ситуації у країні;
- зменшення (збільшення) вартості валютних ресурсів;
- зміни у кредитній, депозитній та курсовій політиці банку;
- структурні зміни у розміщенні чи залученні валютних ресурсів.

Аналогічно здійснюється структурний аналіз витрат за операціями в іноземній валюті. При цьому необхідно порівняти доходи і витрати банку від операцій в іноземній валюті в абсолютній величині та у динаміці.

Завершальним етапом аналізу валютних операцій є розрахунок відносних показників дохідності та витратності. Це:

питома вага валютних доходів у загальному обсязі доходів банку;
питома вага валютних витрат у загальному обсязі витрат банку;
доходи від валютних операцій на 1 грн валютних активів;
доходи від валютних операцій на 1 грн активів банку, всього;
доходи від валютних операцій на одного працівника валютного відділу (управління);
валютні витрати в розрахунку на 1 грн залучених ресурсів в іноземній валюті.

Використання відносних показників дохідності та витратності дає змогу зробити порівняльний аналіз ефективності роботи з валютою різних банків та їхніх структурних підрозділів (філій). Перелічені показники повинні аналізуватись у динаміці для оцінки загальної тенденції їх зміни.

ТЕМА 8. АНАЛІЗ ІНШИХ АКТИВНО-ПАСИВНИХ ОПЕРАЦІЙ

8.1. Аналіз лізингових операцій банку

8.1.1. Сутність, завдання та інформаційна база лізингових операцій банку

8.1.2. Аналіз масштабів та динаміки лізингових операцій

8.1.3. Аналіз дохідності та рентабельності лізингових операцій

8.2. Аналіз факторингових операцій банку

8.2.1. Сутність факторингу, його види та інформаційна база

8.2.2. Аналіз динаміки та структури факторингових операцій

8.2.3. Аналіз ризикованості факторингових операцій

8.2.4. Аналіз ефективності факторингових операцій

8.3. Аналіз форфетингових операцій

8.1. Аналіз лізингових операцій банку

8.1.1. Сутність, завдання та інформаційна база лізингових операцій банку

Лізинг — це довгострокова здача в оренду з правом викупу основних засобів, куплених орендодавцями з метою їх виробничого використання.

Розрізняють три форми лізингу:

прямий;

зворотний;

змішаний.

Прямий лізинг передбачає після закінчення терміну оренди перехід права власності на об'єкт лізингу до орендаря. Сутність зворотного лізингу полягає в тому, що підприємство продає своє майно лізинговій компанії (банку) і відразу бере його в довгострокову оренду. Після закінчення лізингового контракту право власності на майно знову переходить до підприємства-орендаря. Така ситуація може виникати, коли підприємству на даний момент необхідні грошові кошти. Змішаний лізинг передбачає пайову участь орендаря та лізингової фірми у витратах, пов'язаних із придбанням об'єкта лізингу. Лізингові операції можуть бути двох видів: операційний лізинг та фінансовий лізинг.

Фінансовий лізинг — характеризується тривалим терміном контракту (від п'яти до десяти років) та амортизацією всієї або більшої частини обладнання. Фактично фінансовий лізинг є формою довгострокового кредитування купівлі. Після закінчення терміну дії орендатор може повернути об'єкт оренди, продовжити або укласти нову угоду, а також купити об'єкт за залишковою вартістю.

За умовами договору розрізняють невідмовний та відмовний лізинг.

Невідмовний лізинг анулюється в одному з таких випадків:

з дозволу орендодавця;
після того, як відбулася певна непередбачена подія;
якщо орендарем укладається нова угода про оренду цього ж або еквівалентного активу з тим же орендодавцем.

Відмовний лізинг — це будь-яка інша оренда, крім відмовної.

Наявність певних переваг лізингу перед звичайними позиками сприяє його поширенню. До них відносять:

малим та середнім підприємствам простіше отримати контракт за лізингом, ніж позику. Лізингові компанії зазвичай не вимагають від орендаря ніяких додаткових гарантій, оскільки забезпеченням угоди є саме обладнання. У разі невиконання орендарем своїх зобов'язань лізингова компанія відразу забирає своє майно;

лізинг передбачає 100 % кредитування і не вимагає негайного початку платежів. Орендні платежі, як правило, починаються після поставки майна орендарю або пізніше;

лізингова угода більш гнучка, ніж позика, і надає можливість вибрати зручну для покупця схему фінансування;

ризик старіння обладнання повністю лягає на орендодавця. Орендар має можливість поступово оновлювати своє обладнання;

платежі за лізингом включаються до складу витрат (у тому числі і в податковому обліку). Сума платежів за лізингом фіксується при написанні договору і не залежить від коливань валютного курсу та змін банківського процента за довгостроковим кредитуванням.

Водночас лізинговим операціям притаманні і недоліки:

у випадку фінансового лізингу, незважаючи на моральне старіння обладнання під впливом науково-технічного прогресу, орендні платежі не припиняються до кінця дії контракту;

вартість лізингу більша кредиту, але ризик старіння обладнання лягає на орендодавця, і береться більша комісія для компенсування цих втрат.

Комерційні банки в основному використовують фінансовий лізинг, за якого роль банку зводиться до виплати постачальникові вартості обладнання, замовленого орендарем, і передання його в оренду.

Основною метою аналізу лізингових операцій є визначення їх ролі для банку як додаткового джерела отримання доходів та пошук невикористаних резервів підвищення рівня їх ефективності.

Досягнення цієї мети відбувається через вирішення таких завдань:

визначення масштабів лізингових операцій у банківській діяльності;

оцінка динаміки та структури лізингових операцій;

аналіз дохідності та рентабельності лізингових операцій;

визначення ризикованості лізингових операцій.

8.1.2. Аналіз масштабів та динаміки лізингових операцій

Традиційно в структурі активних операцій банку частка лізингових операцій незначна. Це пов'язано з недостатньо розвиненим ринком цих послуг в Україні та їх високою ризикованістю. Аналіз цих операцій доцільно починати з визначення їх місця в загальному обсязі активів банку.

Масштаби лізингових операцій (значимість цих операцій) для комерційного банку аналізуються за допомогою таких показників:

$$\frac{\text{Частка майна, призначеного для передавання в оренду в загальний сумі активів банку}}{\text{Майно, призначене для передавання в оренду}} = \frac{\text{Активи банку, всього}}{\text{Активи банку, всього}} ;$$

$$\frac{\text{Частка майна, призначеного для передавання в оренду в загальний сумі основних засобів}}{\text{Майно, призначене для передавання в оренду}} = \frac{\text{Основні засоби банку}}{\text{Основні засоби банку}} ;$$

$$\frac{\text{Величина лізингового майна на 1 грн статутного капіталу}}{\text{Майно, призначене для передавання в оренду}} = \frac{\text{Статутний капітал банку}}{\text{Статутний капітал банку}} ;$$

$$\frac{\text{Величина лізингового майна на 1 грн власного капіталу – бруто}}{\text{Майно, призначене для передавання в оренду}} = \frac{\text{Власний капітал банку}}{\text{Власний капітал банку}} .$$

Для аналізу динаміки лізингових операцій використовують стандартні показники динаміки:

абсолютний приріст вартості майна, призначеного для передавання в оренду;

темп зростання вартості майна, призначеного для передавання в оренду;

темп приросту вартості майна, призначеного для передавання в оренду.

У процесі аналізу лізингових операцій необхідно визначити, внаслідок чого змінюється вартість лізингового майна та наскільки повно воно використовується для отримання реального доходу в результаті надання обладнання у фінансовий та операційний лізинг. Для цього розраховується загальний коефіцієнт повноти використання лізингового майна (Кз.ліз) як відношення вартості майна, яке фактично передано у фінансову та операційну оренду, до вартості лізингового майна на початок періоду, збільшену вартість майна, придбаного протягом аналізованого періоду для цих цілей.

$$K_{з.ліз} = \frac{\text{Майно, передане у фінансову та операційну оренду}}{\text{Вартість майна на початок періоду} + \text{Вартість придбаного майна для передавання в оренду}} .$$

Ураховуючи, що майно, яке призначається для лізингових операцій, не все повністю використовується на ці цілі (особливо це стосується того майна, що неодноразово передається в операційну оренду), необхідно розраховувати коефіцієнт повноти використання майна для

операційної оренди (Квик.оп.ліз). Він розраховується як відношення вартості фактично переданого майна в операційну оренду до вартості лізингового майна на кінець періоду.

$$K_{\text{вик.оп.ліз}} = \frac{\text{Вартість фактично переданого майна в операційну оренду}}{\text{Вартість лізингового майна на кінець періоду}}$$

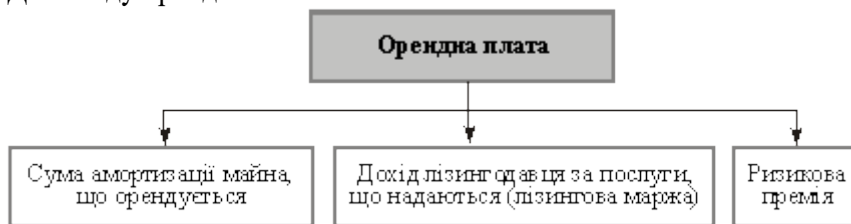
Після аналізу руху та повноти використання доцільно провести структурний аналіз лізингових операцій. Його можна здійснити за такими класифікаційними ознаками:

- за видами: операційний та фінансовий;
- за формами: прямий, зворотний, змішаний;
- за умовами договору: відмовний, невідмовний.

8.1.3. Аналіз дохідності та рентабельності лізингових операцій

Аналіз лізингових операцій завершується оцінкою їх економічної ефективності. При цьому визначається величина номінального і реального, фактично отриманого доходу від лізингових операцій. Дохід від них являє собою суму фактично отриманої орендної плати від орендаторів.

До складу орендної плати:

щоб розрахувати рівень дохідності лізингових операцій, можна скористатися такими формулами:

$$D_{\text{ліз}} = \frac{\text{Сума фактично отриманої орендної плати}}{\text{Сума майна, переданого в оренду}}$$

$$D_{\text{ліз}} = \frac{\text{Сума фактично отриманої орендної плати}}{\text{Сума лізингового майна, що перебуває на балансі банку}}$$

Для розрахунку рівня рентабельності лізингових операцій використовується така формула:

$$P_{\text{ліз}} = \frac{\text{Прибуток від лізингових операцій}}{\text{Сума нарахованої амортизації на лізингове майно}}$$

Прибутковість лізингових операцій дорівнює співвідношенню між сумою прибутків від лізингових операцій і сумою майна, переданого в оренду:

$$P_{\text{ліз}} = \frac{\text{Прибуток від лізингових операцій}}{\text{Вартість майна, переданого в оренду}}$$

Узагальнюючим показником значимості лізингових операцій в одержанні прибутку є питома вага доходу від лізингових операцій у загальній сумі доходу (Удох.ліз)

$$U_{\text{дох.ліз}} = \frac{\text{Дохід від лізингових операцій}}{\text{Загальна сума доходів банку}}$$

Крім того, в процесі аналізу лізингових операцій використовується такий показник, як доцільність проведення цих операцій для банку. Показник визначається через зіставлення питомої ваги доходів (або прибутків) від лізингових операцій у загальній сумі доходів (або прибутку) банку з питомою вагою лізингових операцій у загальній сумі активу балансу банку. Якщо значення внеску лізингових операцій у загальну справу одержання прибутку більше, ніж їх питома вага в активах, то це свідчить про порівняно високу ефективність цих операцій.

Аналіз лізингових операцій здійснюється в динаміці, а також порівняно з відповідним періодом минулого року.

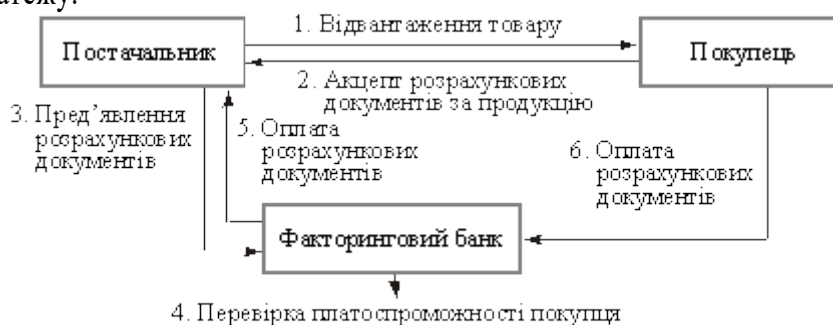
8.2. Аналіз факторингових операцій банку

8.2.1. Сутність факторингу, його види та інформаційна база

Одним із найперспективніших видів банківських послуг є факторинг — ризикований, але високоприбутковий бізнес, ефективне знаряддя фінансового маркетингу, одна з форм інтегрування банківських операцій, що найбільше пристосована до сучасних процесів розвитку економіки.

. Класичний факторинг передбачає наявність комерційного кредиту, що надається в товарному вигляді продавцями покупцям у вигляді відстрочення платежу за продані товари, які оформляються відкритим рахунком.

В операції факторингу звичайно беруть участь три особи: фактор-банк — покупець вимоги, початковий кредитор (клієнт) і боржник, що одержав від клієнта товари з відстроченням платежу.

Операція факторингу полягає в тому, що факторинговий відділ банку купує боргові вимоги (рахунки-фактури) клієнта на умовах негайної оплати 70—90 % вартості відфактурованих поставок і сплати іншої частини за відрахуванням процента за кредит та комісійних платежів, у строго обумовлені терміни незалежно від надходження виторгу від дебіторів. 10—30 %, що лишились, банк утримує як компенсацію ризику до погашення боргу. Після погашення боргу банк повертає утриману суму клієнтові. Утримані банком 10—30 % від суми боргу є також заходом стимулювання клієнта до належного виконання обов'язків щодо поставки. Якщо боржник не оплачує в термін рахунку факторингу, то виплати замість цього здійснює факторинговий відділ.

Головною метою факторингових операцій є:

- забезпечити постачальникові своєчасну оплату відвантажених товарів;
- управління платіжною дисципліною позичальника;
- підвищення ефективності розрахунків між клієнтами;
- ліквідація виникнення дебіторської заборгованості у позичальника.

Факторингові операції банків класифікуються як:

внутрішні, якщо постачальник і його клієнт, тобто сторони за договором купівлі-продажу, а також факторингова компанія перебувають в одній і тій самій країні;

міжнародні, якщо суб'єкти факторингової операції перебувають у різних країнах.

Відкритий факторинг (конвенційний) — це форма факторингової послуги, за якої боржник сповіщений про те, що постачальник переуступає рахунок-фактуру факторинговій компанії.

Закритий, або конфіденційний, факторинг служить прихованим джерелом засобів для кредитування продажу постачальником товарів, тому що ніхто з контрагентів клієнта не інформований про переуступлення рахунків-фактур факторинговій компанії. У даному випадку платник веде розрахунки із самим постачальником, який після одержання платежу повинен перерахувати відповідну частину факторинговій компанії для погашення кредиту.

Факторинг з правом регресу, тобто правом оберненої вимоги до постачальника відшкодувати сплачену суму, або без права регресу.

Виділяють також факторингові операції з умовою кредитування постачальника у формі оплати вимог до визначеної дати або попередньої оплати. У першому випадку клієнт факторингової компанії, відвантаживши продукцію, пред'являє рахунок своєму покупцеві за посередництвом компанії, завдання якої — одержати на користь клієнта платіж у терміни відповідно до господарського договору (звичайно від 30 до 120 днів). Сума переданих боргових вимог (за мінусом витрат) перераховується постачальникові на певну дату або після закінчення визначеного часу.

За способом обліку рахунків-фактур факторингових операцій, коли можуть бути партії товарів, на які проводиться відкритий облік рахунків-фактур, і платники переказують фактору всі платежі, призначені постачальникові, і агентського типу, коли дисконтуються продажі окремим покупцям, а кредит забезпечується факторинговою компанією з відкриттям спеціальних рахунків під конкретні операції.

За видом обслуговування операцій факторинг може бути простим і вексельним, коли розрахунок з постачальником проводиться векселем, а факторингова компанія здійснює облік цих векселів.

Факторинг відносять до нетрадиційних для вітчизняної практики операцій, їх частка в загальній сумі активів банку незначна, що спричинено відсутністю економічних умов для їх розвитку. Основними факторами розвитку факторингових операцій є зростання обсягів виробництва, зміцнення загальної платоспроможності контрагентів ринкових відносин, зниження темпів інфляції, удосконалення ресурсної бази.

Слід зауважити, що факторингові операції не здійснюються:

- за борговими зобов'язаннями приватних осіб;
- за вимогами, що виставляються бюджетним організаціям;
- за зобов'язаннями підприємств та організацій, що визнані неплатоспроможними;
- за зобов'язаннями філій та структурних підрозділів підприємств та організацій.

Головною метою аналізу факторингових операцій є визначення невикористаних резервів з підвищення рівня їх ефективності.

Крім того, в процесі аналізу факторингових операцій необхідно визначити:

- рівень купівлі дебіторської заборгованості;
- значимість факторингу в діяльності банку;
- дохідність і прибутковість факторингових операцій;
- доцільність проведення факторингових операцій.

8.2.2. Аналіз динаміки та структури факторингових операцій

Аналіз факторингових операцій починається з визначення їх місця та значення в загальному обсязі активних операцій банку. Ці операції відносять до високодохідних, а відповідно до високоризикованих: ставки за ними на 2—3 відсоткові пункти вищі, ніж за кредитами, які надаються позичальникам з аналогічним фінансовим станом. Тому їх розвиток за сприятливого економічного стану в країні є позитивним фактором підвищення ефективності діяльності банку. Для оцінки загальної тенденції розвитку цих операцій аналіз проводиться за тривалий проміжок часу.

Значення факторингових операцій у діяльності комерційного банку визначається за допомогою таких показників:

- питома вага факторингових операцій у загальній сумі активних операцій комерційного банку;
- розмір факторингових операцій на 1 грн капіталу;
- розмір факторингових операцій на 1 грн статутного капіталу;
- рівень купівлі дебіторської заборгованості.

Для аналізу факторингової активності розраховується показник питомої ваги факторингу за такою формулою:

$$I_{\text{фактор}} = \frac{\text{Вкладення у факторингові операції}}{\text{Активи банку, всього}}$$

Для визначення рівня купівлі дебіторської заборгованості необхідно суму, що перерахована фактор-банком постачальникам за торговельно-комерційними операціями, поділити на суми, первісно пред'явлені платниками, і помножити на 100 %.

Після визначення місця, яке посідають факторингові операції в банківських операціях, проводиться аналіз їх динаміки та руху.

Аналіз динаміки здійснюється за допомогою стандартних показників:

- абсолютний приріст факторингових кредитів;
- темп зростання факторингових операцій;
- темп приросту факторингових операцій.

Аналіз руху факторингових кредитів починається з визначення співвідношення дебетових та кредитових оборотів за рахунками факторингових кредитів, тобто визначається коефіцієнт співвідношення наданих та повернутих факторингових кредитів.

Далі розраховуються такі коефіцієнти:

надання факторингових кредитів:

$$K_{\text{над фактор}} = \frac{\text{Надані факторингові кредити}}{\text{Залишок факторингових кредитів на кінець періоду}};$$

повернення кредитів:

$$K_{\text{повер фактор}} = \frac{\text{Суми, відшкодовані платниками}}{\text{Залишок факторингових кредитів на початок періоду}}.$$

Наступний етап аналізу — структурний аналіз. Передусім необхідно визначити галузеву структуру суб'єктів факторингових операцій. Такий аналіз необхідний для диверсифікації ризику. Зосередження цих операцій серед клієнтів однієї галузі підвищує ризик неплатежів.

Крім галузевої структури, слід також розглянути операції за географічними зонами та термінами. Аналіз структури факторингових операцій за географічними зонами дає змогу визначити, наскільки банк використовує різноманітні ринки для розширення діяльності та

приваблення клієнтів. Проводиться також аналіз динаміки факторингових операцій у часі та аналіз якості цих операцій.

8.2.3. Аналіз ризикованості факторингових операцій

Факторингові операції відносять до високоризикованих активних операцій. Тому особливу увагу треба звернути на своєчасність оплати рахунків-фактур покупцями продукції. За кожною операцією, що аналізується, треба розглянути структуру платежів, виділити частку прострочених та провести аналіз їх тривалості. Такий аналіз необхідний для оцінювання доцільності та ефективності проведення цих операцій у майбутньому.

Під час підготовки факторингу банк здійснює повний аналіз економічного та фінансового стану клієнта. Лише після цього приймається рішення про оплату рахунків-фактур.

Важливим етапом аналізу факторингових операцій є оцінювання їх ризикованості. При цьому з'ясовується достатність створених банківських резервів, а також оцінюються методи управління активними операціями. Для цього класифікують активи банку з погляду ступеня ризику. Під кредитним ризиком розуміють ризик невиконання позичальником умов кредитного договору, тобто неповернення основної суми боргу та відсотків за ним у встановлені договором терміни (для факторингових кредитів також несплата комісійних). За факторингового кредитування справа ускладнюється тим, що боржник не завжди є клієнтом нашого банку і не так просто перевірити його кредитоспроможність.

Особливостями формування резерву за факторинговими операціями є те, що враховується тільки строк погашення зобов'язання. За ступенем ризику факторингові операції відносять до трьох груп ризику:

стандартні — заборгованість, за якою строк погашення (повернення), передбачений договором, ще не настав (коефіцієнт ризику 2 %);

сумнівні — існує прострочена заборгованість за операціями терміном до 90 днів (коефіцієнт ризику 50 %);

безнадійні — термін простроченості заборгованості понад 90 днів (коефіцієнт ризику 100 %).

Для оцінювання якості портфеля факторингових кредитів з позиції ризику використовують такі коефіцієнти:

$$\text{Коефіцієнт якості} = \frac{\text{Факторингові кредити, зважені за ступенем ризику}}{\text{Факторингові кредити, всього}};$$

$$\text{Питома вага безнадійних факторингових кредитів} = \frac{\text{Факторингові кредити безнадійні}}{\text{Факторингові кредити, всього}};$$

$$\text{Питома вага проблемних факторингових кредитів} = \frac{\text{Прострочені факторингові кредити}}{\text{Факторингові кредити, всього}}.$$

На базі наведених нижче даних розрахуємо якість портфеля факторингових операцій.

8.2.4. Аналіз ефективності факторингових операцій

Сума доходу від факторингових операцій, складається з суми комісійних зборів за проведення банком цієї операції і суми процентів за наданий кредит фактор-банком. Розмір процента за кредит визначається на рівні ринкової ставки за короткостроковими позиками зі збільшенням її на кілька (2—3) пунктів. Розмір комісійного винагородження встановлюється з урахуванням

набору послуг, що надаються. Їх розмір, як правило, коливається від 0,5 % до 3 % від суми куплених розрахункових документів (для західних банків).

Розрахунок рівня дохідності факторингових операцій можна здійснити за допомогою такої формули:

$$D_{\text{фактор}} = \frac{\text{Дохід від факторингових операцій}}{\text{Сума, що перерахована фактор-банком на оплату розрахункових документів}}$$

Вигідність (доцільність) факторингових операцій для комерційного банку визначається зіставленням питомої ваги прибутку від факторингових операцій у загальній сумі банківського прибутку з питомою вагою факторингових операцій у загальній сумі активів банку.

8.3. Аналіз форфетингових операцій

Форфетинг являє собою фінансову операцію з рефінансування дебіторської заборгованості за експортним товарним (комерційним) кредитом через передання (індосамент) переказного векселя на користь банку (факторингової компанії) зі сплатою останньому комісійної винагороди. Банк бере на себе зобов'язання з фінансування експортної операції через виплату за обліковим векселем, що гарантується наданням авалю банку країни імпортера.

У результаті форфетування заборгованість покупця за товарним (комерційним) кредитом трансформується у заборгованість фінансову (на користь банку). За своєю суттю форфетинг поєднує в собі елементи факторингу (який підприємства-експортери застосовують у випадку високого кредитного ризику) й урахування векселів (із їх індосаментом тільки на користь банку).

Форфетинг використовується при здійсненні довгострокових (багаторічних) експортних поставок і дає змогу експортерів негайно одержувати кошти через урахування векселів. Проте його вадою є висока вартість, тому підприємству-експортеру варто проконсультуватися з банком ще до початку переговорів з іноземним імпортером продукції, щоб мати можливість включити витрати, пов'язані з форфетинговою операцією, у вартість контракту.

Зазвичай форфетуванню підлягають торговельні тратти або прості векселі, хоча теоретично заборгованість у будь-якій формі може бути форфетована. Менш поширені форми включають акредитив і відстрочені платежі, що впливають із нього. Переважання простих і переказних векселів пояснюється застосуванням їх як інструментів торговельного фінансування протягом тривалого часу і властивою їм простотою операцій.

Фінансовий механізм здійснення форфетингової операції розглянемо на такій схемі (рис. 8.4).

Рис. 8.4. Фінансовий механізм здійснення операції форфетингу

На першому етапі (I) підприємство-експортер і підприємство-імпортер укладають між собою угоду про поставки продукції, форми і терміни платежу (платежі здійснюються звичайно в міру виконання окремих етапів угоди). Підприємство-імпортер відповідно до угоди зобов'язується здійснювати платежі за допомогою комерційних векселів, авальованих (гарантованих) банком його країни (або індосованих у цього банку).

На другому етапі (II) підприємство-експортер укладає угоду з банком (факторинговою компанією) своєї країни про те, що зобов'язується за комісійну винагороду фінансувати поставки продукції шляхом виплат за врахованими ним векселями.

На третьому (III) етапі підприємство-імпортер індосує (або авальює) свої векселі в банку своєї країни.

На четвертому етапі (IV) банк країни-імпортера пересилає індосовані (авальовані) ним векселі підприємства-імпортера на адресу підприємства-експортера.

На п'ятому етапі (V) підприємство-експортер продає векселі банку своєї країни й одержує за це відповідні кошти.

На шостому етапі (VI) банк країни-експортера індосує векселі, перепродуючи їх на ринку цінних паперів.

Аналізуючи головну умову угоди форфетування, основну увагу варто приділити:
механізму погашення;
валюті,
дисконтуванню,
видам форфейтингових документів,
видам банківських гарантій.

Нормальною умовою кредиту є регулярне погашення його частинами.

Урахування (дисконтування), тобто утримання узгодженої знижки за відповідний період із номінальної суми векселя, здійснюється після того, як форфетер одержав векселі. У результаті дисконтування експортер одержує за врахований вексель певну суму готівки. З погляду експортера операція на цьому завершена, оскільки він уже одержав оплату за поставлені товари цілком і за умовами угоди з форфетером укладена з ним угода оберненої сили не має. Операції з форфетуванням рідко здійснюються за плаваючими дисконтними ставками.

Аналіз форфетингових операцій починається з визначення їх місця та масштабів цих операцій серед інших форм безготівкових рахунків. Такий аналіз проводиться за допомогою показника питомої ваги форфетингових операцій, проведених за аналізований період.

Після визначення місця, яке посідають форфетингові операції в безготівкових розрахункових операціях, аналізується їх динаміка.

Аналіз динаміки проводиться за допомогою стандартних показників:
абсолютний приріс форфетингових операцій;
темп зростання форфетингових операцій;
темп приросту форфетингових операцій.

Наступним етапом аналізу є структурний аналіз форфетингових операцій, який проводиться в розрізі видів валют, країн—учасників цих операцій, галузевого спрямування.

Оскільки форфетингові операції вважаються трудомісткими та дорогими, завершальним етапом аналізу є аналіз економічної ефективності цих операцій. Він здійснюється за допомогою таких коефіцієнтів:

дохідність форфетингових операцій;
частка доходу від форфетингових операцій у загальній сумі доходів банку;
дохід від форфетингових операцій на 1 грн активів банку;
прибутковість форфетингових операцій.

ТЕМА 9. АНАЛІЗ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

9.1.1. Значення, мета, завдання й інфор маційні джерела аналізу

9.1.2. Аналіз обсягів та динаміки розрахункових і касових операцій у національній валюті

9.1.3. Аналіз структури розрахунково-касових операцій за групами клієнтів, способами надання розрахункових документів, видами платіжних інструментів

9.1.4. Аналіз конкурентоспроможності банку щодо розрахунково-касового обслуговування клієнтів

9.1.5. Аналіз тарифів банку на розрахунково-касове обслуговування клієнтів

9.1.6. Аналіз результатів здійснення операцій із розрахункового і касового обслуговування

9.2. Аналіз операцій із банківськими платіжними картками

9.2.1. Мета та завдання аналізу операцій із банківськими платіжними картками

9.2.2. Інформаційне забезпечення аналізу та його види

9.2.3. Показники ефективності операцій з платіжними картками

9.2.4. Ризики у сфері карткового бізнесу

9.3. Аналіз нетрадиційних банківських послуг

9.3.1. Види, мета, завдання та інформаційні джерела

9.3.2. Аналіз трастових операцій

9.3.3. Аналіз депозитарних послуг

9.3.4. Аналіз операцій з банківськими металами

9.3.5. Аналіз операцій з надання в оренду індивідуальних банківських сейфів

9.3.6. Аналіз нетрадиційних операцій з дистанційного обслуговування клієнтів

9.3.7. Узагальнюючий аналіз нетрадиційних послуг банку

9.1. Аналіз розрахунково-касового обслуговування клієнтів у національній валюті

9.1.1. Значення, мета, завдання й інформаційні джерела аналізу

Значення аналізу розрахункових і касових операцій обумовлено місцем цих операцій у діяльності банків, а саме:

розрахункові операції є найпоширенішими операціями банків, і частка цих операцій збільшується у зв'язку з динамічним розвитком роздрібного ринку, а також з використанням платіжних карток;

розрахункові операції здійснює переважна більшість персоналу банку;

розрахункові та касові операції виконуються не тільки як окремі операції, вони також супроводжують активні та пасивні операції;

проведення цих операцій сприяє залученню найдешевших ресурсів;

ризикованість розрахункових операцій значно нижча ризику активних операцій;

доходи від розрахункових операцій є стабільнішими, ніж доходи від активних операцій.

Метою аналізу розрахункових операцій є визначення напрямів розширення кола послуг, підвищення конкурентоспроможності банку на ринку й отримання додаткових джерел доходів.

До змісту аналізу розрахункових і касових операцій входять:

аналіз обсягів, структури і динаміки розрахункових і касових операцій;

аналіз конкурентоспроможності банку на ринку щодо розрахункового та касового обслуговування клієнтів;

аналіз результатів здійснення розрахунково-касового обслуговування.

Аналізуючи розрахунково-касове обслуговування, потрібно використовувати такі групи інформаційних джерел:

законодавчі та нормативні документи щодо загальної банківської діяльності;

законодавчі та нормативні документи з питань розрахункових та касових операцій;

внутрішньобанківські документи з питань організації бухгалтерського обліку, організації документообігу;

форми статистичної та бухгалтерської звітності, які використовуються у процесі аналізу загальної банківської діяльності;

форми статистичної та фінансової звітності щодо розрахункових та касових операцій;

дані аналітичного обліку розрахункових та касових операцій;

дані аналітичного обліку доходів та витрат;

договори на розрахунково-касове обслуговування;

договори на встановлення і використання програмного забезпечення системи «Клієнт-Банк»;

внутрішньобанківські документи щодо структурних підрозділів, які здійснюють розрахункові та касові операції;

тарифи банку;

дані банків-конкурентів щодо видів послуг, тарифів та якості послуг.

До загальних форм статистичної та фінансової звітності, які використовуються при аналізі розрахункових та касових операцій, відносять: Баланс банку (форма № 1Д (щоденна); Баланс банку (форма № 1 місячна); Оборотно-сальдовий баланс банку (форма № 10 місячна); Балансовий звіт банку (форма № 11), Звіт про прибутки та збитки комерційних банків (форма № 2).

Важливими джерелами фактичної інформації для аналізу розрахункових та касових операцій є статистична звітність за зазначеними операціями банків. До цих джерел інформації належить звітність:

Звіт про кількість клієнтів та особових рахунків на 1 січня (ф. № 752 річна);

Звіт про касові обороти банку (форма № 747 декадна);

Звіт про касові обороти (форма № 748 місячна);

Дані про операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток емітованих для клієнтів банку (форма № 401 квартальна);

Дані про операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток через власну інфраструктуру банку (форма № 402 квартальна);

Дані про кількість емітованих (розповсюджених) платіжних карток для клієнтів банку та технічні засоби, що використовуються при здійсненні операцій з їх застосуванням (форма № 403 квартальна);

Проведення аналізу обсягів операцій за їх видами та результатами можливе лише на підставі даних аналітичного бухгалтерського обліку операцій та доходів і витрат за видами операцій.

Оскільки розрахункові і касові операції здійснюються на підставі договорів банку з клієнтами, в яких відображаються умови проведення операції, то ці договори і є головними джерелами інформації під час аналізу окремих видів операцій.

Аналіз організації розрахункових та касових операцій здійснюється на підставі внутрішніх документів банку з питань організаційної структури банку, штатного розкладу банку, наявності і розвитку мережі банку, характеристики технології та автоматизації, характеристики режиму роботи, технологічних карт за видами операцій.

Тарифи банку на послуги банку та банків-конкурентів є важливим джерелом інформації для характеристики конкурентоспроможності цих послуг на ринку.

9.1.2. Аналіз обсягів та динаміки розрахункових і касових операцій у національній валюті

Розрахункові банківські операції — рух грошей на банківських рахунках, здійснюваний згідно з розпорядженням клієнтів або в результаті дій, які в рамках закону привели до зміни права власності на активи.

Розрахунково-касове обслуговування — послуги, пов'язані із переказом грошей з рахунка (на рахунок) клієнта, видачею йому грошей у готівковій формі.

Характеристика обсягів банківських розрахунків може бути визначена на підставі таких показників:

- кількість клієнтів;
- кількість відкритих рахунків клієнтів;
- кількість структурних підрозділів, які здійснюють розрахункові і касові операції;
- кількість працівників, які здійснюють розрахункові й касові операції;
- залишки на рахунках клієнтів, на коррахунку в НБУ та інших банках;
- обороты за рахунками клієнтів;
- касові обороти;
- кількість трансакцій за розрахунковими операціями і касовими операціями.

Важливим показником обсягів розрахункових операцій є кількість клієнтів і кількість відкритих рахунків. Джерелом інформації є дані відповідного звіту (форма № 752). Аналіз здійснюється за абсолютними показниками в динаміці за 2—3 роки, і на його підставі дається оцінка наявності і динаміки кількості клієнтів та особових рахунків.

Характеристика кількості структурних підрозділів та працівників, які здійснюють розрахункові і касові операції в банку, дається на підставі внутрішніх документів банку з питань організаційної структури, його штатного розкладу, наявності і розвитку мережі банку. Збільшення кількості структурних підрозділів банку, де надаються розрахунково-касові послуги, та зростання чисельності працівників свідчать про зростання обсягів операції.

Суми залишків на рахунках клієнтів, коррахунку в НБУ та інших банках також можна розглядати як показник обсягів розрахунково-касових операцій. Джерелом інформації для оцінки залишків на рахунках, за якими відображаються банківські розрахунки, є дані зведеного балансового звіту банку (ф. № 11 місячна).

Обороты за рахунками клієнтів характеризують суми надходжень та списань з рахунків клієнтів, тому є головними показниками обсягів розрахункових операцій. Порівняння загальної суми оборотів за звітний місяць з оборотами за відповідний місяць минулого року дає змогу виявити динаміку обсягів розрахункових операцій. Джерелом інформації для аналізу оборотів за рахунками клієнтів є дані оборотно-сальдового балансу (ф. № 10-місячна), а перелік рахунків, за якими обчислюються залишки та обороти, має відповідати переліку для розрахунку цього показника у формі № 11 (Балансовий звіт банку).

Касові обороти характеризують суми надходжень у касу і видатків з каси банків, тому є головними показниками обсягів касових операцій. Порівняння загальної суми оборотів за звітний місяць з оборотами за відповідний місяць минулого року дає змогу виявити динаміку обсягів цих операцій. Джерелом інформації для аналізу оборотів за рахунками клієнтів є дані оборотно-сальдового балансу (ф. № 10 місячна).

Кількість документів дня є найточнішим показником обсягів розрахункових і касових операцій. На підставі статистики сплачених документів визначається:

- загальна кількість документів за операційний день;
- кількість документів за операціями за рахунками банку;
- кількість сплачених документів (навчальні), відправлених у інші банки;

кількість документів за надходженнями на рахунки клієнтів банку з інших банків.

Ураховуючи значні коливання кількості документів у днях, оцінка має здійснюватися на підставі середньоденних показників.

9.1.3. Аналіз структури розрахунково-касових операцій за групами клієнтів, способами надання розрахункових

документів, видами платіжних інструментів

Для організації розрахункових і касових операцій важливе значення мають групи клієнтів за сектором економіки, типом рахунку, утримувачем платежу, за розміром платіжних оборотів, способом надання розрахункових документів, за попитом на готівкові гроші, платіжними інструментами.

Банки надають послуги на ринку різним групам клієнтів, обслуговування яких суттєво різняться. Тому у процесі аналізу важливо визначити, на якому сегменті ринку банк надає послуги клієнтам із розрахункового і касового обслуговування.

Залежно від утримувача платежу, який здійснює клієнт банку, розрізняють внутрішньосистемні платежі, отримувачем яких є клієнт цього ж банку, і зовнішні, отримувачем яких є клієнт іншого банку. Збільшення питомої ваги внутрішньосистемних платежів дає змогу банку зменшити вплив коштів із коррахунка банку в НБУ і скоротити термін проходження платежів для клієнтів. Банки здійснюють внутрішні платежі клієнтів, як правило, безкоштовно. З метою збільшення таких платежів банки вивчають грошові потоки клієнтів за призначенням і отримувачами. Джерелом інформації для аналізу внутрішніх і зовнішніх платіжних оборотів є дані розрахункової палати. Аналіз проводиться за показниками динаміки кількості документів і сум платежу. Ураховуючи коливання кількості документів і сум платежів у днях, аналіз здійснюють за середньоденними показниками.

В організації розрахунків у банку важливу роль має склад клієнтів за розміром оборотів коштів на їх поточних рахунках. Позиціонування клієнтів за сумами надходжень на поточний рахунок клієнта і за сумами списань коштів з рахунка дає змогу виявити групу клієнтів, за рахунками яких рух коштів впливає на стан кореспондентського рахунка банку в НБУ. Аналіз здійснюється на підставі даних оборотно-сальдової відомості про дебетові і кредитові обороти за рахунками клієнтів. Надходження на рахунок клієнта і списання з нього можуть значно коливатися в днях, тому аналіз здійснюється на підставі щоденних даних протягом усього місяця. Чим більше в банку великих клієнтів, тим менша трудомісткість здійснення розрахункових операцій.

Банки в Україні можуть використовувати як платіжні інструменти платіжні доручення, платіжні вимоги, вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці. Найпоширенішою формою платіжних інструментів юридичних осіб є платіжні доручення, а фізичних осіб — платіжні картки. Аналіз операцій із застосуванням платіжних карток здійснюється на підставі статистичної звітності за цими операціями (форми № 401, 402, 403 квартална). Аналіз здійснюється щоквартально, а також за звітний рік у порівнянні з відповідним періодом минулого року.

У результаті аналізу робиться висновок з питань обсягів операцій, видів операцій, їх динаміки, структури операцій за групами клієнтів, групами платіжних систем, емітентів.

9.1.4. Аналіз конкурентоспроможності банку щодо розрахунково-касового обслуговування клієнтів

Аналіз конкурентоспроможності послуг банку включає такі етапи:

визначення ринку банку, що включає географічну зону, клієнтів, ідентифікацію банків-конкурентів;

визначення показників конкурентоспроможності розрахунково-касового обслуговування;
порівняльний аналіз показників конкурентоспроможності банку з показниками банків-конкурентів;

висновки щодо напрямів підвищення конкурентоспроможності банку на ринку розрахункових і касових послуг.

Аналіз ділянки ринку банку здійснюється в складі маркетингового дослідження.

Показники конкурентоспроможності банківських послуг є типовими для ринку послуг, але мають враховувати особливості банківської діяльності.

Аналіз конкурентоспроможності розрахунково-касових послуг здійснюється за такими показниками:

наявність розвиненої мережі структурних підрозділів, які надають розрахункові та касові послуги (кількість і типи);

кількість банкоматів;

кількість торговельних (банківських) терміналів та інших електронних пристроїв;

зручність розташування;

кількість імпринтерів;

розмір пені, яку клієнт сплачує банку у випадку несвоєчасної оплати послуг банку;

наявність технічних засобів зв'язку для отримання інформації про стан рахунку;

можливість проведення електронних банківських операцій.

9.1.5. Аналіз тарифів банку на розрахунково-касове обслуговування клієнтів

Взаємовідносини між комерційними банками та їх клієнтами ґрунтуються на договірних засадах і здійснюються на платній основі. Банки укладають з клієнтами—юридичними особами щодо розрахунково-касових послуг два види договорів: договір на здійснення розрахунково-касового обслуговування і договір на встановлення і використання програмного забезпечення системи «Клієнт-Банк». У договорі на здійснення розрахунково-касового обслуговування, який комерційний банк укладає з клієнтами, передбачаються взаємні зобов'язання щодо користування коштами і банківськими послугами, а саме: умови відкриття, переоформлення, закриття рахунків; користування тимчасово вільними коштами клієнта; здійснення розрахункових операцій; касове обслуговування; транспортне обслуговування перевезень готівки. У договорі на встановлення і використання програмного забезпечення системи «Клієнт-Банк» передбачаються організаційно-технічне забезпечення рахунків за допомогою документів в електронній формі, взаємні зобов'язання сторін щодо здійснення електронних платежів, вартість програмного забезпечення при встановленні системи, ціна за подальший супровід задачі.

До комісійних винагород за розрахунково-касове обслуговування належать:

плата за відкриття, закриття поточних рахунків, переоформлення поточних рахунків у зв'язку з перереєстрацією;

плата за видачу довідок клієнтам;

плата за обслуговування в системі «Клієнт-Банк»;

плата за розрахункове обслуговування;

плата за видачу дублікатів виписок;

плата за відправлення спецзв'язком платіжних документів на інкасо;

плата за видачу готівки;

плата за оформлення чекових книжок;

плата за перерахування на рахунок торговельної виручки клієнтам інших банків;
продаж векселів;
продаж різної бланкової продукції.

Аналіз тарифів банку здійснюється з метою з'ясування конкурентоспроможності банку щодо їх рівня та можливості підвищення доходів банку через цінову політику.

Аналіз тарифів включає такі етапи:

визначення видів тарифів банку і банків-конкурентів;

порівняльний аналіз рівня тарифів банку з рівнем тарифів банків-конкурентів;

висновки щодо рівня тарифів банку: перебувають вони на верхньому, середньому чи нижчому рівні відносно конкурентів.

У банках діють окремі тарифи за банківські послуги, що надаються юридичним особам, і окремо за банківські послуги, що надаються фізичним особам. Тому аналіз рівня тарифів здійснюється в розрізі цих двох груп клієнтів.

Розмір плати банку юридичним особам за тимчасове користування коштів устанавлюється залежно від суми середньоденних залишків коштів на поточних рахунках клієнтів.

Тарифи на кожену послугу встановлюються відповідно до різних ознак операцій. Тарифи на розрахунково-касове обслуговування юридичних осіб у національній валюті враховують такі ознаки операції:

відкриття рахунків — тип рахунка, вид валюти;

закриття рахунка — причина закриття;

переоформлення поточних рахунків — причина переоформлення;

касове обслуговування — напрям руху грошей (прийняття, видача готівки); умови замовлення суми готівки на видачу (в межах замовленої суми, без попереднього замовлення або за рахунок коштів, які надійшли в день видачі); суб'єкт операції (клієнт, не клієнт банку);

перерахування коштів із рахунків — від банку-контрагента (в межах однієї системи, за межами системи), вид розрахункових документів (на паперових носіях, в електронному вигляді), момент надання розрахункових документів у банк (протягом операційного часу, після операційного часу), характер коштів на рахунку платника (залишок на початок операційного дня, поточне зарахування коштів);

акредитиви в національній валюті — вид послуги (відкриття акредитиву, авізування акредитиву, за відмову від акредитива, закриття акредитива, перевірку документів за акредитивом, внесення змін до умов акредитива); місце депонування акредитива (в банку бенефіціара, в банку заявника акредитива).

Аналіз тарифів на надання послуг юридичним особам на переказування коштів у національній валюті проводиться детальніше, оскільки вони мають головне значення для клієнтів і банків.

9.1.6. Аналіз результатів здійснення операцій із розрахункового і касового обслуговування

Мета аналізу результатів розрахунково-касових операцій — виявлення напрямів збільшення доходів і зниження витрат на їх здійснення.

Аналіз фінансових показників розрахунково-касових операцій здійснюється банками щомісячно на підставі даних балансу, щоквартально — за даними звіту про прибутки та збитки банку. У разі деталізованого аналізу результатів за операціями використовуються дані аналітичного обліку доходів і витрат. Банки аналізують результати розрахунково-касового обслуговування в складі аналізу фінансового результату, який здійснюється щомісячно за звітний місяць і наростаючим підсумком з початку року (порівняно з відповідним періодом минулого року).

Результати здійснення розрахунково-касових операцій можна поділити на дві групи:

- 1) прямі результати від здійснення розрахунково-касових операцій;
- 2) непрямі результатами розрахунково-касових операцій.

Прямими результатами розрахунково-касових операцій є комісійні доходи та витрати, пов'язані з цими операціями, які обліковуються за рахунками доходів та витрат. На підставі даних бухгалтерського обліку доходів та витрат розраховуються такі показники результатів:

комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування;

комісійні витрати на розрахунково-касове обслуговування;

непроцентна маржа комісійних доходів і комісійних витрат, пов'язаних із розрахунково-касовим обслуговуванням.

Причинами, які впливають на доходи та витрати від розрахунково-касових операцій, є зміни обсягів операцій, тарифів на розрахунково-касове обслуговування клієнтів, тарифів інших банків на розрахунково-касове обслуговування, тарифів Національного банку України на касове обслуговування комерційних банків, тарифів на послуги з інкасації та перевезення банкнот, монет, інших цінностей. Зміни вказаних тарифів можуть впливати на маржу в окремих випадках, а зміни обсягів операцій є постійною причиною змін непроцентної маржі. Тому доцільно спочатку визначити головні розрахункові та касові операції, за якими утримуються комісійні доходи та сплачуються комісійні витрати, а потім з'ясувати причини змін цих доходів і витрат.

Джерелом інформації для аналізу комісійних доходів у розрізі видів послуг є дані аналітичного обліку доходів у банку, а саме: оборотно-сальдова відомість, яка складається за кожен день в розрізі виконавців і відображає обороти та залишки за аналітичними рахунками. Кожен банк в аналітичному обліку доходів використовує власне групування операцій за їх видами. Аналіз структури комісійних доходів за видами операцій дає змогу виявити операції, за якими банк отримує основну суму доходів, та напрями розвитку окремих видів операцій.

Комісійні витрати на розрахунково-касове обслуговування обліковуються не за видами операцій, як доходи, а за їх призначенням. Витрати банку складаються з витрат на: відкриття та закриття рахунків; ведення рахунків; міжбанківські перекази; видачу, зарахування, підкріплення готівки; транспортування готівки; переоформлення юридичних справ; купівлю різної бланкової продукції, надання довідок; інші комісійні витрати.

Банки сплачують за розрахунково-касове обслуговування тільки банкам, і витрати обліковуються на одному балансовому рахунку. Аналіз за призначенням витрат здійснюється на підставі їх аналітичного обліку, а джерелом інформації є дані за аналітичними рахунками в оборотно-сальдовій відомості.

9.2. Аналіз операцій із банківськими платіжними картками

9.2.1. Мета та завдання аналізу операцій із банківськими платіжними картками

Операції з банківськими платіжними картками є досить новим напрямом банківського бізнесу, який, з одного боку, розширює спектр послуг банку, задовольняючи тим самим зростаючі потреби клієнтів, з іншого боку — є потужним джерелом ресурсів як в іноземній, так і в національній валютах.

Відповідно до чинного законодавства, платіжна картка — спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу грошей з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування грошей зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання грошей у готівковій формі в касах банків, пунктах обміну

іноземної валюти уповноважених банків та через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.

Для забезпечення розрахунків з використанням платіжних карток банки виконують функцію емісії та еквайринг. Емісія платіжних карток передбачає відкриття карткового рахунка і випуск платіжної картки певної платіжної системи.

Еквайринг — діяльність щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операціями з використанням платіжних карток.

Таким чином, емісія банківських платіжних карток передбачає відкриття карткових рахунків, залишки за якими є додатковим джерелом ресурсів. З цією метою банки залучають до карткового бізнесу різні категорії клієнтів, пропонуючи різноманітні умови обслуговування.

Банківські платіжні картки можуть мати дебетову та кредитову схеми обслуговування.

Дебетова схема — платіжна схема, що передбачає розрахунки за операціями з платіжною картою в межах власних коштів клієнта, які обліковуються на його картковому рахунку.

Кредитна схема — платіжна схема, що передбачає виконання розрахунків за операціями з платіжною картою за рахунок кредиту банку.

Зауважимо, що практично кредитна картка надається клієнтові на умовах забезпечення кредитного ризику. Найчастіше у практиці банків використовуються форми гарантійних депозитів, які теж забезпечують формування ресурсної бази банку. За операціями агентів, що розповсюджують платіжні картки у банках—членах МПС, розміщують гарантійні депозити, які теж є додатковим джерелом ресурсів.

Аналіз діяльності банку з використанням міжнародних платіжних карток проводиться з метою з'ясування доцільності здійснення цих операцій як для самого банку, так і для його клієнтів, а також для доцільності його участі у міжнародних платіжних системах. Зважаючи на те, що оцінка результатів діяльності одного банку недостатня для певних висновків щодо розвитку неторговельних операцій банку, необхідно використати дані про операції з платіжними картками інших українських банків, які є членами міжнародних платіжних систем.

Відповідно до чинного законодавства міжнародна платіжна система — платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказування грошей з однієї країни в іншу.

Найвідомішими у світі є VISA International, American Express, Diners Club International, Master Card International. На сьогодні найбільшою міжнародною платіжною організацією у світі є VISA International, на яку припадає 60 % ринку банківських карток. Другою за світовими показниками є Master Card International, вона володіє 30 % світового ринку. Майже у такому співвідношенні розподіляється картковий ринок України, перевагою якого є картки міжнародної платіжної системи VISA Intl., їх кількість у загальному обсягу карткових продуктів становить близько 53 %, а Europay Intl., відповідно 47 %.

Необхідним та впливовим фактором розвитку карткового ринку є оснащеність банку обладнанням для виконання еквайрингу. Для цього доцільно вивчити фондооснащеність ринку провідних банків.

9.2.2. Інформаційне забезпечення аналізу та його види

карткові рахунки відкриваються фізичним особам — індивідуальні картки, юридичним особам — корпоративні картки.

Для аналізу цієї групи ресурсів банку слід визначити:

загальну кількість карткових рахунків;

балансові рахунки в аналітичному розрізі № 2605 «Кошти суб'єктів господарської діяльності для розрахунків платіжними картками», № 2625 «Кошти фізичних осіб для розрахунків платіжними картками»;

загальну кількість емітованих карток;

обсяг коштів, залучених на карткові рахунки;

темпи зростання та приросту коштів, залучених на карткові рахунки.

Для оцінки потужності карткових рахунків як додаткового джерела ресурсів банку слід проаналізувати, яку частку займають залучені на них кошти у загальному обсязі ресурсів. Це значення необхідно розглянути у такому розрізі:

Категорії клієнтів: фізичні особи та суб'єкти підприємницької діяльності.

Дебетові та кредитові платіжні картки.

Інформаційним забезпеченням аналізу розрахунків із використанням платіжних карток є:

Дані аналітичного та синтетичного обліку.

Офіційні форми звітності — № 401 «Дані про операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток, емітованих для клієнтів банку», № 402 «Дані про розрахунки, які здійснені на підприємствах торгівлі (послуг), та операції видачі готівки із застосуванням платіжних карток через власну інфраструктуру банку», № 403 «Дані про кількість емітованих платіжних карток для клієнтів банку та технічні засоби, що використовуються при здійсненні операцій з їх застосуванням».

Звіти міжнародним платіжним системам.

Структурний аналіз операцій з платіжними картками передбачає з'ясування таких питань:

питома вага залишків на карткових рахунках у загальному обсязі залучених ресурсів;

питома вага залишків на карткових рахунках у розрізі клієнтів (фізичних та юридичних осіб);

питома вага залишків на карткових рахунках у розрізі валют;

структура емісії платіжних карток у розрізі платіжних систем;

структура емісії платіжних карток у розрізі кредитових та дебетових карток;

структура операцій у розрізі кількості операцій з видачі готівки та обслуговування у підприємствах торгівлі та сервісу;

структура операцій у розрізі обсягів операцій з видачі готівки та обслуговування у підприємствах торгівлі та сервісу.

Питома вага залишків на карткових рахунках (N) у загальному обсязі залучених ресурсів розраховується за формулою:

$$N = \frac{S_{card} \cdot 100}{S_{res}},$$

де Sres — загальна сума залучених коштів;

Scard — сума залучених коштів на карткові рахунки.

Для забезпечення розрахунків з використанням платіжних карток банк, безумовно, повинен мати відповідне обладнання — банкомати, POS-термінали, імпринтери.

Важливо проаналізувати структуру еквайрингової мережі банку у розрізі технічного обладнання, розрахувати показники її розширення та ефективності використання. Ефективність використання визначається розрахунком:

середньої кількості транзакцій на один вид обладнання за період;

середнього обсягу коштів на один вид обладнання;

середньої вартості однієї операції, що здійснюється за кожним видом обладнання;

суми доходів за операціями у розрізі технічного обладнання.

Слід порівняти ці показники з аналогічними у минулому періоді та визначити показники приросту.

Усі зміни, що відбуваються в обсягах та структурі операцій із платіжними картками, необхідно проаналізувати з погляду факторів впливу.

Внутрішні фактори впливу:

кредитна та тарифна політика банку;

технологічна оснащеність;

кваліфікація персоналу;

рекламні заходи.

До зовнішніх факторів можна віднести:

економічну ситуацію в країні;

регіон країни, міста тощо;

попит на послуги та пропозиції;

адміністративні та законодавчі чинники.

9.2.3. Показники ефективності операцій з платіжними картками

Прибуток від операцій із платіжними картками є важливим показником, оскільки саме він є показником якості роботи. Ефективність операцій із платіжними картками розраховується як співвідношення прибутку банку та його витрат за цими операціями.

$$Еф = \frac{\text{Доходи}}{\text{Витрати}}$$

До дохідних статей карткового бізнесу відносять:

платня за прострочені платежі;

комісія за видачу та обслуговування додаткових карток;

комісія за конвертацію валюти;

комісія за знаходження картки у стоп-листку;

комісія за взаємообмін (interchange fee);

комісія за перевипуск картки на наступний термін дії;

комісія за перевипуск картки у разі пошкодження чи втрати.

Витрати банку на розвиток операцій розподіляються на витрати, що пов'язані з придбанням програмно-технічних засобів, витрат, пов'язаних із супроводженням карткових рахунків, та адміністративні витрати.

Показовим є розрахунок дохідності на одну картку, на одну операцію, на один банкомат тощо.

Прибутковість кредитних карткових продуктів розраховується співвідношенням загальної суми наданих кредитних лімітів до суми отриманих процентних доходів.

Позитивну характеристику розвитку карткового бізнесу надають такі взаємозв'язані показники:

Широкий спектр емітованих карткових продуктів. У структурі емісії мають бути присутні різноманітні типи карток (дебетові, кредитові) та види (традиційні, золоті, платинові, сумісні, клубні, приватні та корпоративні картки), націлені на широку аудиторію клієнтів та різні сегменти ринку.

Наявність розгалуженої інфраструктури обслуговування карток — банкоматів, торговельних POS-терміналів, обладнання для «ініціювання транзакцій» (під такими маються на увазі

персональні комп'ютери, мобільні GSM-телефони та інше обладнання, за допомогою якого держателі карток можуть здійснювати транзакції у різних сегментах електронної комерції.

Показники використання карток, зокрема кількість транзакцій, що здійснюється з використанням карток протягом місяця або року. Задовільним у даний час є значення 8—12 транзакцій протягом місяця. Крім цього, важливо, щоб у це число входили різні типи операцій.

Наявність кількох каналів зв'язку з користувачами маркетингу, реклами та просування карткових продуктів на ринку, систем управління з клієнтом

9.2.4. Ризики у сфері карткового бізнесу

Випуск платіжних карток є найважливішою тенденцією розвитку технології безготівкових розрахунків у банківській діяльності.

Для клієнтів, це, насамперед, — зручність, надійність, практичність та економія часу, для банків — підвищення конкурентоспроможності та престижу, наявність гарантій платежу, оптимізація витрат, що пов'язані з оборотом готівки та обробленням паперово-грошової маси тощо.

Водночас практика багатьох країн показує, що випуск карток пов'язаний з високим рівнем ризику збитків банку. Усі випадки виникнення втрат банку можна розподілити на три категорії:

Втрати у результаті шахрайських дій поза системою банку:

овердрафт за рахунком клієнта, що виник у результаті шахрайських дій клієнта при масових операціях у торговельній мережі за картою нижче авторизаційних лімітів торгових точок;

списання коштів за рахунком клієнта за підробленими картками;

списання коштів за рахунком клієнта за втраченими картками.

Втрати у результаті шахрайських дій у системі банку:

несанкціоноване установлення авторизаційного ліміту, що дає змогу збільшити розмір доступної суми за картковим рахунком;

випуск паралельних карток на одного клієнта;

несанкціонований випуск нових карток (наприклад, з нульовим балансом).

Втрати у результаті технологічних збоїв та помилок:

недотримання вимог платіжної системи стосовно оформлення платежів;

недотримання вимог платіжної системи стосовно передавання інформації;

Оцінка ризику при використанні банками платіжних карток. Для покриття збитків від шахрайських операцій із платіжними картками банки-емітенти зазвичай формують страхові фонди за рахунок власних коштів або коштів клієнтів.

Оцінка втрат. Під час аналізу ризиків часто використовують не ціни активів або їх зміни, а втрати від використання цих активів за певний період. Під коефіцієнтом втрат, будемо вважати відношення:

$$r = \frac{W_1 - W_0}{W_1},$$

де W_1 — очікуваний базовий дохід від емісії платіжних карток (відповідно, тарифів за випуск та обслуговування карток);

W_0 — фактичний дохід від емісії платіжних карток (відповідно тарифів за випуск та обслуговування карток за мінусом кредитних втрат) на кінець періоду.

Перевагами цього методу є простота розрахунків та наочність у оцінці ризику для дійсного проекту. Недоліком є неможливість диверсифікації цього ризику за типами карток і необхідність

використання великого статистичного матеріалу за проектом за минулий період. Цей метод не можна використовувати для впровадження нового проекту, для якого невідомий стан на кінець періоду.

Стандартне відхилення як вимір ризику. Випадкові величини мають такі характеристики: математичні очікування, дисперсії тощо. Математичне очікування дохідності найчастіше інтерпретується як вимір потенційної віддачі від упровадження проекту, дисперсія — як вимір ризику.

Оцінка VaR. Останнім часом велику популярність має методика оцінки ризику Value-at-Risk, яка дає змогу розрахувати найгіршу дохідність від упровадження проекту при заданих рівнях значимості.

Оскільки факторів, що впливають на прибутковість упровадження карткового проекту, можна виділити багато і ці фактори мало взаємозалежні, то випадкову величину доходу можна характеризувати за допомогою нормального розподілу з параметрами m і s .

$$F(x) = \frac{1}{s\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^x e^{-\frac{(t-m)^2}{2s^2}} dt$$

Тоді, квантиль рівня 0,05 (або «найгірша» дохідність зі значенням 95 %) визначається так:

$$R_{0,05} = m - 1,65s$$

Розглянемо аналітику.

Нехай T — термін дії картки (або карткового проекту). Будемо вважати, що дохід, отриманий у період часу T дії проекту, більш незалежна випадкова величина з математичним очікуванням m і стандартним відхиленням s .

Якщо термін дії проекту T , то характеристика дохідності і ризику визначається параметрами m і s . У разі збільшення терміну дії проекту на число kT очікуване значення дохідності зросте лінійно до km , а стандартне відхилення зросте нелінійно й буде визначатися

величиною $\sqrt{k}s$. Тому й відношення потенційного доходу до ризику $\frac{km}{\sqrt{k}s}$ буде зростати.

Порівняємо тепер оцінки VaR для різних часових горизонтів. Оцінка VaR для проекту з часовим горизонтом, що дорівнює T , відповідає $m - 1,65s$, а оцінка VaR, відповідна горизонту kT , відповідає $km - 1,65\sqrt{k}s$. Таким чином, оцінка VaR найгіршого доходу зростатиме.

Залежність оцінки ризику від відношення керівного складу банку до ризику (концепція теорії корисності). Корисність — термін, який використовують економісти, щоб надати характеристику рівневі задоволеності індивіда від користування визначеними благами.

Опишемо корисність за допомогою функції корисності, що має такі властивості:

- незалежно від кількості благ, якими володіє індивід, він бажає мати їх ще більше;
- при отриманні кожного наступного блага корисність від його використання зменшується (закон зменшення граничної корисності);
- у міру накопичення певних благ воно приносить менше користі, ніж інші блага (закон взаємозаміни).

Для оцінки ризику при впровадженні карткових проектів можна скористатися кривими байдужості у системі координат «дохідність — ризик», при цьому аргументом функції буде стандартне відхилення дохідності.

У разі меншої схильності керівництва банку до ризику може використовуватись функція корисності виду:

$$U(x) = \log(x + b), \quad x > 0 \text{ або}$$

$$U(x) = \alpha - be^{-\alpha x}, \quad b > 0, \quad x \geq 0.$$

За умов середньої схильності керівництва до ризику використовується функція корисності виду:

$$U(x) = \alpha + bx, \quad b > 0.$$

Варіаційно-коваріаційний метод (VCV). Для більш точної оцінки ризику під час впровадження платіжних карток необхідно розрізняти ризики для різних типів карток. Так, наприклад, використовуючи термінологію платіжної системи Visa, ризики за картками типу ELECTRON суттєво відрізняються від ризиків за картками GOLD або PLATINUM.

Будемо вважати, що дохідність проекту ($r_1, \dots, r_n$) має багатомірне нормальне розподілення і нам відомі середнє значення m_i , дисперсія S_i і кореляція P_{ij} дохідності окремих типів карт. Ці дані можна отримати відомими статистичними методами виходячи з історичної бази карткових продуктів банку.

Середня дохідність проекту в цілому тоді визначається так:

$$m = \sum w_i m_i,$$

а дисперсія дорівнює:

$$S = \left(\sum \sum w_i w_j S_i S_j P_{ij} \right)^{1/2}.$$

Використовуючи цей метод, можна безпосередньо оцінити вплив дохідності і ризиків окремих типів карт на картковий проект у цілому. Недоліком методу є великий обсяг розрахунків і необхідність мати історичну базу даних у розрізі всіх елементів проекту.

9.3. Аналіз нетрадиційних банківських послуг

9.3.1. Види, мета, завдання та інформаційні джерела

До нетрадиційних банківських послуг відносять трастові і депозитарні послуги, послуги з продажу банківських металів, оренда індивідуальних банківських сейфів, дистанційне обслуговування клієнтів тощо.

Важлива роль деяких видів нетрадиційних банківських послуг — таких як трастові операції, операції з банківськими металами — проявляється в прямому збільшенні обсягів залучених коштів та в проведенні за рахунок них активних операцій, що забезпечують одержання додаткових прибутків банку.

Перш ніж аналізувати кожний із видів нетрадиційних банківських операцій визначають їх частку у загальному обсязі основних банківських операцій.

9.3.2. Аналіз трастових операцій

Трастові (довірчі) послуги комерційних банків — це довірчі послуги з управління і розпорядження коштами клієнтів банку, їхніми цінними паперами та іншими активами. Надаючи трастові послуги, банк проводить операції з майном клієнта (довірителя) і стає повноважним посередником між ринком і клієнтом, приймаючи інвестиційні й управлінські рішення в інтересах свого клієнта і розподіляючи у разі необхідності кошти для забезпечення зобов'язань клієнта. До трастових послуг належать придбання і продаж цінних паперів клієнта з метою максимізації його прибутку, контроль за отриманням прибутків на користь клієнта (дивідендів, процентів та ін.), ведення особистих банківських рахунків клієнта (оплата його рахунків, одержання належних йому платежів та ін.).

Трастові послуги на сьогодні є одними з найбільш важливих і перспективних послуг серед усіх інших традиційних і нетрадиційних послуг банків.

Групи клієнтів, яким надаються трастові послуги, можна класифікувати у такий спосіб:

трастові послуги, що надаються суб'єктам господарської діяльності;

трастові послуги, що надаються приватним особам.

Невеликі інвестори можуть передавати банку право розпоряджатися своїми цінними паперами, при цьому банк буде автоматично реінвестувати кошти довірителя в нові цінні папери після закінчення терміну погашення існуючих паперів, здійснювати операції з хеджування для захисту активів від ризику, оплачувати або реінвестувати проценти і дивіденди, а також періодично надавати звіти довірителю.

Надаючи трастові послуги, банки оперують як грошовими коштами, так і іншими активами довірителів. Відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України виділяються такі основні активи клієнтів, які залучаються банками для подальшого управління ними: готівкові кошти; безготівкові кошти; цінні папери; банківські метали; інші активи.

Під час проведення аналізу трастових послуг використовуються дані аналітичного та синтетичного бухгалтерського обліку. У бухгалтерському обліку банків трастові операції враховуються на відповідних балансових і позабалансових рахунках.

На балансових рахунках відображаються обсяги отриманих коштів за трастовими операціями. Рахунок 4-го порядку 2601 — «Кошти за довірчими операціями суб'єктів господарської діяльності» (облік коштів, що залучені банком за договорами довірчого управління, та розрахунки за операціями довірчого управління).

На позабалансових рахунках трастові операції враховуються за рахунками груп рахунків:

978 «Активні рахунки довірчого управління»;

979 «Пасивні рахунки довірчого управління».

До складу групи рахунків 978 «Активні рахунки довірчого управління» входять такі рахунки 4-го порядку, дані за якими використовуються під час аналізу трастових операцій:

9780 «Готівкові кошти за операціями довірчого управління»;

9781 «Поточні рахунки управління з довірчого управління»;

9782 «Дебіторська заборгованість за операціями довірчого управління»;

9783 «Цінні папери в довірчому управлінні»;

9784 «Банківські метали в довірчому управлінні»;

9786 «Інші активи в довірчому управлінні»;

9787 «Витрати за операціями довірчого управління»;

9788 «Нараховані доходи за об'єктами довірчого управління».

До складу групи рахунків 979 «Пасивні рахунки довірчого управління» входять такі рахунки 4-го порядку, дані за якими використовуються під час аналізу трастових операцій:

9790 «Фонди банківського управління»;

9791 «Рахунки довірителів»;

9792 «Кредиторська заборгованість за операціями довірчого управління»;

9797 «Доходи від операцій довірчого управління».

Дані табл. 9.24 показують що на кінець року найбільший обсяг серед залучених та придбаних активів в абсолютному виразі займають готівкові кошти, які у відносному вираженні відповідно мають тенденцію до зростання (відповідно 25 % на початок року і 30 % на кінець року).

Хоча обсяг безготівкових коштів у загальному обсязі залучених та придбаних активів на кінець року і становить значну частину, їх обсяги мають тенденцію до значного зменшення в загальних обсягах (відповідно 40 % на початок року і 25 % на кінець року).

Аналіз темпів приросту обсягів залучених та придбаних активів за кожним видом активів свідчить, що найбільші темпи приросту мають банківські метали — 210 % та цінні папери — 188 % відносно обсягів на початок року.

Для визначення ефективності проведення трастових операцій комерційних банків необхідно оцінити рівень прибутків і витрат, що виникають під час проведення трастових операцій. Для цього, використовуючи дані рахунків синтетичного обліку, порівнюють обсяги доходів, отриманих банком, і обсяги їх витрат за відповідний період. При цьому аналізуються доходи та витрати як за видами активів, так і в загальному їх обсязі..

Як у відносному, так і в абсолютному виразі найбільші обсяги отриманих доходів за активами, що вкладені в цінні папери. Така тенденція зберігається як у попередньому, так і у звітному році.

Аналіз темпів приросту доходів за кожним видом активів свідчить, що найбільші темпи приросту у звітному році мають доходи в банківських металах — 228 % та в цінних паперах — 204 % відносно обсягів на початок року; найменші темпи приросту спостерігаються за доходами, отриманими від активів, що придбані та розміщені в безготівкових коштах, — 131 %.

9.3.3. Аналіз депозитарних послуг

Депозитарні (кастодіальні) послуги надаються банками, які мають можливість вести депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, що виконують за дорученням клієнтів функцію зберігача цінних паперів і надають можливість клієнтам банку реалізувати їхнє право за цінними паперами. Дані операції надаються як юридичним, так і фізичним особам на підставі договорів про відкриття та обслуговування рахунків у цінних паперах. До переліку депозитарних відносять такі послуги:

- відкриття рахунка для обліку цінних паперів клієнта, депонованих у зберігача цінних паперів;
- відповідальне зберігання цінних паперів;

- знерухомилення документарних цінних паперів клієнта з метою їх подальшого обігу в електронному вигляді;

- надання власникам цінних паперів виписок після кожної проведеної операції і надання звітів про оборот цінних паперів;

- матеріалізація цінних паперів з метою їх подальшого обліку в реєстрі реєстродержателя;

- обтяження цінних паперів зобов'язаннями;

- облік переходу права власності на цінні папери за розпорядженням клієнта;

- повідомлення клієнтові про всі корпоративні дії емітента, цінні папери якого обліковуються на рахунку клієнта, повідомлення клієнтові будь-якої інформації, отриманої від емітента чи реєстратора;

- участь у зборах акціонерів за дорученням клієнта;

- одержання прибутку за цінними паперами, що зберігаються в зберігача, з подальшим переказуванням за дорученням клієнта на його рахунки, чи виплатою готівки в касі для фізичних осіб;

- надання цінних паперів проти платежу.

Плата за надання депозитарних послуг може встановлюватися у вигляді відсотків, що сплачуються від сумарної номінальної вартості цінних паперів, які перебувають на зберіганні; у

вигляді фіксованої суми, що сплачується за проведення кожної операції, наприклад, відкриття рахунка в цінних паперах, зміна реквізитів депонента тощо; у вигляді абонентської плати, що сплачується, як правило, один раз на місяць за наявності рахунка в цінних паперах, незалежно від сумарної номінальної вартості цінних паперів, що перебувають на зберіганні.

Облік цінних паперів, що перебувають на зберіганні у банку, проводиться за позабалансовим рахунком 4-го порядку № 9819 «Інші цінності і документи», за яким відкрито окремі аналітичні рахунки.

Обсяг прибутку, отриманого банком від проведення операцій за рахунками в цінних паперах, які передбачають проведення операцій за рахунком у зв'язку з переходом права власності на цінні папери, зарахування чи списання цінних паперів, унаслідок інших операцій клієнта та обліковуються за номінальною вартістю цінних паперів, визначається виходячи із обсягів операцій та встановленого тарифу у розмірі відсотка, який клієнт сплачує банку від суми проведеної операції.

9.3.4. Аналіз операцій з банківськими металами

Надання комерційними банками клієнтам можливості придбання банківських металів дає змогу клієнтам надійно захистити власні кошти від інфляційних процесів.

До банківських металів відносять: золото, срібло, платину, паладій.

Комерційні банки можуть запропонувати такі операції з банківськими металами:

Купівля та продаж банківських металів, які пропонуються до продажу та купуються банками мірними злитками вагою 1—100 грамів і більше.

Відкриття та обслуговування поточних рахунків у банківських металах.

Відкриття депозитних металевих рахунків. Банки можуть приймати банківські метали на депозитні металеві рахунки. Розміщення на депозит банківського металу дає змогу отримувати прибуток за рахунок нарахування відсотків у тому самому банківському металі.

Розмін банківських злитків.

Конвертацію одного банківського металу в інший.

Кредитування банківськими металами виробників, що використовують їх у виробничому процесі.

Банківські метали, на відміну від ювелірних виробів, не містять іншої вартості, крім ціни металу і незначних витрат на виробництво й оплату банківських послуг. Золото й інші банківські метали не залежать від економічної і політичної ситуації і не є зобов'язанням якоїсь держави, тому найбільш ефективно захищають вкладені кошти від знецінювання. Банківські злитки компактні, займають мало місця і зручні для транспортування. Усі ці чинники приваблюють як приватних осіб, так і підприємства.

Щодня Національний банк України встановлює офіційні облікові курси банківських металів. Курси банківських металів установлюються залежно від кон'юнктури міжнародного і внутрішнього ринків.

Банком можуть установлюватися тарифи на проведення таких операцій із банківськими металами:

відкриття/закриття рахунка;

зарахування на рахунок (прийом)/списання з рахунка (видача) банківських металів;

переказ на інші рахунки;

видача виписок, довідок про рух банківських металів за рахунком.

Інформацію про обсяги проведення операцій з банківськими металами можна одержати із балансу банку. Банківські метали, що перебувають у сховищі банку, обліковуються за рахунком 4-го порядку 1101 «Банківські метали в банку». Депозитні операції з банківськими металами обліковуються за рахунками депозитів у порядку, встановленому для обліку іноземної валюти.

Останнім часом стала дуже популярною нетрадиційна послуга комерційних банків — надання в оренду індивідуальних банківських сейфів, яка дає можливість клієнтові банку використовувати індивідуальний банківський сейф для зберігання цінних речей або документів на умовах конфіденційності.

Використання індивідуальних банківських сейфів є надійним, зручним і безпечним засобом збереження таких цінностей, як:

- цінні папери;
- банківські метали;
- грошові заощадження;
- конфіденційні документи;
- антикваріат;
- ювелірні прикраси й інші дорогоцінності;
- інші предмети, що є цінністю і відповідають розмірам сейфа.

Індивідуальні банківські сейфи, як правило, розміщені в спеціально обладнаних приміщеннях на території банку, що відповідають вимогам грошових сховищ банку. Банк несе матеріальну відповідальність за зберігання індивідуального сейфа.

Аналіз надання послуг з оренди індивідуальних банківських сейфів полягає в аналізі ефективності надання цієї послуги, що виражається обсягом одержуваних прибутків банком, динаміку яких можна відстежити за відповідними рахунками доходів банку.

Аналіз тарифів на аналогічні послуги, запропоновані іншими банками, і встановлення конкурентоспроможних тарифів банку, визначає прийнятність для клієнта запропонованих банком послуг з оренди індивідуальних банківських сейфів і є суттєвим чинником, який впливає на обсяги надання цієї послуги.

9.3.6. Аналіз нетрадиційних операцій з дистанційного обслуговування клієнтів

Сучасні системи дистанційного обслуговування клієнтів дають змогу оперативно, за допомогою використання традиційних засобів зв'язку одержувати необхідну для клієнта інформацію і здійснювати ряд операцій з банківськими інструментами прямо з будинку або офісу (одержання довідки про курси валют, інформації про стан рахунків клієнта, проведення платежів за рахунками клієнта, блокування картрахунка). Особливо зручним для клієнта є використання під час роботи традиційних засобів зв'язку — телефонів, мобільних телефонів або мережі Інтернет, що не потребує наявності спеціально обладнаних інформаційних систем і апаратно-програмних комплексів.

Інтернет-банкінг — системи управління рахунком через мережу Інтернет. Системи Інтернет-банкінгу дають змогу:

- у будь-який час одержувати виписки з інформацією про платежі, проведені за допомогою платіжних карт;
- одержувати оперативну інформацію про поточний стан карт-рахунка;
- самостійно поставити карту в стоп-лист у випадку її втрати/крадіжки;
- виконувати платежі з поточного рахунка;

виконувати платежі з картрахунка за комунальні послуги і послуги зв'язку та ін.

Використання Інтернет-банкінгу є можливим за наявності доступу до персонального комп'ютера, підключеного до мережі Інтернет, а також наявності в банку спеціальних систем, що уможливають надання таких послуг.

GSM-банкінг (мобільний банкінг) — системи обслуговування, що надають інформаційний сервіс за рахунком, відкритим у банку. Системи мобільного банкінгу дають змогу:

- за запитом одержувати на мобільний телефон інформацію про суму грошових коштів, які доступні для використання в даний момент;

- одержувати повідомлення, що підтверджують проведення операцій за рахунком, у тому числі і за картрахунком. Такі повідомлення формуються і відправляються на мобільний телефон клієнта після проведення за рахунком платежу або операції зняття готівки;

- самостійно з мобільного телефона поставити картку в стоп-лист у випадку виявлення її зникнення;

- одержувати на мобільний телефон повідомлення про надходження коштів на рахунок.

Телефонний банкінг — системи управління рахунком по телефону з тоновим набором. Системи телебанкінгу дають змогу:

- прослуховувати інформацію про курси основних валют, про ставки розміщення коштів на депозит та інші послуги банку;

- прослуховувати й одержувати на факс оперативну інформацію про поточний стан рахунку карти;

- одержати виписку за рахунком платіжної карти на факс;

- самостійно поставити платіжну карту в стоп-лист у разі її втрати або крадіжки;

- виконувати платежі з картрахунка за комунальні послуги і послуги зв'язку, інші платежі.

На сьогодні наявність у комерційних банків нетрадиційних систем дистанційного обслуговування клієнтів є дуже важливим чинником, що впливає на рівень залучення й утримання клієнтів для банку.

9.3.7. Узагальнюючий аналіз нетрадиційних послуг банку

Проведений у попередніх параграфах аналіз окремих нетрадиційних послуг дає можливість здійснювати також узагальнюючий їх аналіз на предмет розкриття місця і ролі кожного їх виду в системі цих послуг.

Обсяги залучень за трастовими послугами — це грошові кошти, цінні папери, банківські метали та інші цінності, залучені банком за номінальною чи ринковою вартістю. Обсяги залучень за депозитарними послугами — це обсяги прийнятих на зберігання банком цінних паперів за номінальною чи ринковою вартістю. Залучення за послугами з банківськими металами — це залучені банківські метали, які враховуються за офіційними курсами НБУ.

Обсяги отриманих доходів за послугами з банківськими металами хоч і займають 40,1 % у загальному обсязі, питома вага прибутку за цими послугами займає всього лиш 23,8 % в загальному обсязі прибутку, що пов'язано з відносно великими витратами за цими послугами, питома вага яких у загальному обсязі витрат становить 62,5 %.